

Inistiitiyuutii Leenjii Ogeessota Qaamolee Haqaa fi Qorannoo Seeraa Oromiyaa

Argannoowwan Qorannoo Bara 2006-2009 Gaggeeffamanii

**Daayirektoreetii Qorannoo fi Qo'annootiin Kan
Maxxanfame**

Mudde 2010

Qorannoowwan Maxxansa Kana Keessatti

Haammataman:

Rakkoolee Gurguddoo Hojiirra Oolmaa Qajeelfama Adabbii
fi Adabbiwwan Hidhaan Alaa Keessatti Mul'atan (*Milkii Makuriyaa*)

Rakkoolee Bu'a Qabeesummaa Manneen Murtii Bulchiinsaa
fi Aangoo Keessa Deebii Manneen Murtii Idilee (*Abdusalaam Aabbee fi Alamaayyoo Waaqgaarii*)

Naamusa Ogeessota Qaanolee Haqaa Naannoo Oromiyaa
(*Milkii Makuriyaa fa'a*)

Sakatta'iinsa Dhiibbaa Naannoo Gaggeessuu: Seeraa fi Hojmaata (*Azzanee Indaalammaa fi Waaqgaarii Dullumee*)

Rakkoowwan Adeemsa Seera Wixineessuu Keessatti Mul'atan
(*Azzanee Indaalammaa fi Faasil Saamu'eel*)

Yakka Dirqisiisanii Gudeedu: Rakkoowwan Qorannoo Yakcaa
Irraa Hanga Murtii Kennisiisutti Mul'atan (*Faasil Saamu'eel*)

Tajaajila Poolisii Hawaasaa: Maalummaa, Faayidaa fi Hojiirra
Oolmaa Keessatti Rakkoowwan Mul'atan (*Abdusalaam Aabbee fi Qana'aa Geetaaneh*)

Dhimmoota Hariiroo Hawaasaa Keessatti Mirgaa fi Dantaa
Uummataa fi Mootummaa Kabachiisuu: Aangoo Biirroo Haqaa
Oromiyaa fi Raawwii Isaa (*Habtaamuu Bultii*)

Gahumsa Hojiwwan Haaromsa Sirreeffamtoota Seeraa
Oromiyaa (*Habtaamuu Bultii*)

Faayidaa Dhimmoota Yakkaa Mala Aadaan Xumuruu fi Daangaa
Raawwii Isaa (*Getaachoo Fayyisaa fi Waaqgaarii Dullumee*)

Qopheessaa fi Gulaalaa Maxxamsa Kanaa

Milkii Makuriyaa

Ogeessa Diizaayinii

Naahili Xaafaa

Gulaaltota Qorannoowwan Maxxanfaman Kana Jalqaba Gulaalan

Darajjee Ayyaanaa,

Alamaayyoo Massalaan

Habtee W/Sanbat

Abdii Asaffaa

Dhaabaa Dirribaa

Habtaamuu Bultii

Milkii Makuriyaa

Xilaahun Mangistuu

Abdii Asaffaa

Tafarii Baqqalaa

Baaca Taayyee

Sulxaan Abdoo

Mallasaa Abbaayinaah

Nooh Taakkalaan

Tuulii Baayisaa

@2010

Baafata

Rakkoolee Gurguddoo Hojiirra Oolmaa Qajeelfama Adabbii fi Adabbiawan Hidhaan Alaa Keessatti Mul'atan.....	1
Rakkoolee Bu'a-Qabeesummaa Manneen Murtii Bulchiinsa fi Aangoo Keessa Deebii Manneen Murtii Idilee: Haala Qabatamaa Naannoo Oromiyaa.....	16
Naamusa Ogeessota Qaamolee Haqaa: Sakatta'a Haala Qabatamaa Naannoo Oromiyaa.....	25
Sakatta'iinsa Dhiibbaa Naannoo Gaggeessuu: Seeraa fi Hojmaata	56
Rakkoowwan Adeemsa Seera Wixineessuu Keessatti Mul'atan: Haala Qabatamaa Naannoo Oromiyaa	68
Yakka Dirqisiisanii Gudeedu: Rakkoowwan Qorannoo Yakkaa Irraa Hanga Murtii Kennisiisuutti Mul'atan	74
Tajaajila Poolisii Hawaasaa: Maalummaa, Faayidaa fi Hojiirra Olmaa Keessatti Rakkoowwan Mul'atan	81

Dhimmoota Hariiroo Hawaasaa Keessatti Mirga fi Dantaa Uummataa fi Mootummaa Kabachiisuu: Aangoo Biirroo Haqaa Oromiyaa fi Raawwii Isaa	85
Gahumsa Hojiwwan Haaromsa Sirreeffamtoota Seeraa Oromiyaa.....	92
Faayidaa Dhimmoota Yakkaa Mala Aadaan Xumuruu fi Daangaa Raawwii Isaa Akka Naannoo Oromiyaatti ..	102

Seensa Waliigalaa

Instiitiyuutiin Leenjii fi Qorannoo Seeraa Oromiyaa hojiwwan ijoo lama kan qabu yoo ta'u; isaanis: leenjii kennuufi qorannoo fi qo'annoogaggeessuu dha. Kaayyoon hojii qorannoo gaggeeffamuus yaadawwan fooyya'iinsaa haaraa yeroon burqisiisuun hojimaata sirnichaa fooyyessuun sirni haqaa bu'a qabeessa ta'e akka jiraatu gumaachuu dha. Instiitiyuutichi erga hundeeffamee qorannoowwan 50 gahan gaggeessee jira. Mata dureewwan qorannoo kunis sakatta'a fedhii qaamolee haqaa naannichaa irraa dursee sassabbame bu'uureffachuu kan filatamani dha.

Qorannoowwan gaggeeffaman kanneen keessaa kanneen bifa gara garaatiin hojiirra oolan ni jiru. Qorannoowwan tokko tokko seerota akka naannoo keenyaatti bahan keessatti galtee ta'aniiru. Qorannoowwan tokko tokkos murtii qaamoleen mootummaa caasaalee gara garaa hundeessuuf yookin hojimaata diriirsuuf fudhatan keessatti akka madda odeeffannootti gargaaraniiru. Kaan isaanii immoo leenjiwwan hojiirraa Instiitiyuutichi ogeessota qaamolee haqaatiif qopheessu keessatti akka galteetti gargaaraniiru.

Maxxansi kunis argannoowwan qorannoo Inistiitiyuutichaqaamolee haqaa keenyaaf dhaqqabamaa akka ta'anii fi rakkoo sirna haqaa hiikuu keessatti gumaacha akka taasisan yaadameekan qophaa'e dha.

Qorannoowwan 10 argannoon isaanii maxxansa kana keessatti haammataman qorannoowwan bara 2006-2009'tti gaggeeffaman keessaa kanneen filataman yoo ta'u qorannoowwan Joornaalii Seeraa Oromiyaa irratti maxxanfaman maxxansa kana keessaa akka hafan ta'aniiru.

Qorannoowwan maxxanfaman kunneen argannoon isaanii qofti gabaabbatee kan dhiyaate yoo ta'u, guutummaa qoranoolee kanaa toora weebaayitii keenya www.ilqso.gov.et irraa argachuu ni dandeessu.

**Rakkoolee Gurguddoo Hojiirra Oolmaa Qajeelfama
Adabbii fi Adabbiowan Hidhaan Alaa Keessatti Mul'atan**

Bara qorannichi gaggeeffame: 2009

Qorannicha kan gaggesse: Milkii Makuriyaa (LL.B, MA)

Murtiin adabbii kennamu yakkamaa fi hawaasicha kan barsiisu yoo hin taane kaayyoo seera yakkaa galmaan gahuu hin danda'u. Sababa kanaaf seerri yakkaa keenya manni murtii adabbiowan bilisummaa yakkamaa daangessan qofa osoo hin taane adabbiowan hidhaan alaa (alternatives to imprisonment) gara garaa teechiseera. Manneen murtiis yakka raawwatamee fi haala himatamaa ilaalcha keessa galchuun adabbiowan kanneen keessaa kan irra caala bu'a-qabeessa ta'uu danda'u filachuun murteessuuf itti-gaafatamummaa qabu. Gama biraatiin, murtiin adabbii kaayyoowwanii fi qajeeltoowwan seera yakkaa galmaan gahuu kan danda'u sirrummaa fi walfakkina kan qabu yoo ta'e dha. Sirrummaa fi walfakkaataa ta'uu murtii adabbii mirkaneessuun akka danda'amuufis qajeelfamni adabbii lakk. 2/2006 bahee yeroo ammaa hojji irratti argama.

Argannoon qorannoo kanaa akka agarsiisutti manneen murtii keenya murtii adabbii kennan bu'uura qajeelfama adabbiitiin sadarkaa fi gulantaa yakkootaa baasuun kan hojjetaa jiran ta'ullee, darbee darbee keessattuu yakkoota sasalphoo,

---

---

yakkoota danbii darbuu fi galmeewwan oliyyannoo keessatti qajeelfamicha bu'uureffachuu dhabuun ni mul'ata. Kanaafis, akka sababaatti kan ka'uu danda'u, rakkoo hubannoo fi rincica abbootii seeraa fi rakkolee qajeelfamichi mataa isaatiin qabu dha. Qajeelfamichaan walqabatee hanqinaaleen gurguddoon mul'atanis: tumaalee seera yakkaa waliin wal hin simnee fi tumaalee hiikkoo garagaraaf saaxilamoo ta'an qabaachuu, yakkoota muraasaaf qofa sadarkaa figulantaa kan baase ta'uu isaa fa'a dha.

Hojiirra oolmaa qajeelfama adabbii fi adabbiwwan hidhaan alaatiin walqabatee rakkoleen gurguddoon mul'atan kanneen armaan gadiiti.

- Manneen murtii tokko tokko yaada adabbii cimsu yookin salphisu kan dhagahan adabbii ka'uumsaa erga qabatan booda ta'uu isaa;
- Abbootiin alangaa sababa adabbii salphisu dhiyeessuudhaaf itti-gaafatamummaa akka qaban dagachuu fi sababoota adabbii cimsan yeroo kaasanis sababoota dhama-qabeessa ta'an dhiyeessuu irratti hanqina bal'aa qabaachuu; manneen murtiis sababni adabbii cimsu yookin salphisu yeroo dhiyaatu yeroo gahaa kennuun qulqulleessuuf itti adeemuu dhabuu; sababa amansiisaa fi fudhatama argachuu hin qabne yeroon fudhatan mul'achuu;

-
-
- Manneen murtii adabbii hidhaa cimaa fi salphaa keessaa filachuun walqabatee ulaagaad deeggarsa seeraa hin qabne bu'uureffachuu fi sababa adabbiawan kanneen keessaa isa tokko filataniif ibsuu dhabuu yookin sababa fudhatama hin qabne caqasuu;
  - Adabbii qarshii fi hidhaa keessaa tokko filachuun walqabatees sababa gahaa osoo hin bu'uureffatiin adabbii hidhaa yookin maallaqaa filachu; seerri keenya adabbii 'hidhaa yookin maallaqa' jechuun filannoon yeroo teechisu manneen murtii tokko tokko adabbiawan lameen keessaa tokko osoo hin filatiin filannoo isaa himatamaaf dhiisanii murteessuu;
  - Adabbii ka'uumsaa yakkoota qeenxee murteessuu keessatti rakkoon qabatamaan dhimmoota hedduu keessatti mul'atu manneen murtii keenya hanga adabbii ka'uumsaa (adabbii) baaxii isa xiqqaa irraa ol-siqanii yeroo qabatan bu'uura SY keewwata 88/2/ fi 90/2/'tiin sababa gahaa bu'uureffachuu dhabuu;
  - Adabbii ka'uumsaa tokkoon tokkoon yakkoota daddabalamaa walitti ida'uudhaan adabbiin ka'uumsaa kan qabatamu yoom akka ta'ee fi gulantaa ka'uumsaa yakka isa cimaa qabachuun yakkoota daddabalamaa hafaniif gulantaa lama lama dabaluun adabbiin ka'uumsaa kan qabamu yoom akka ta'e adda baafachuu dhabuu;

-
-
- Adabbii ka'uumsaa osoo hin taane gulantaa ka'uumsaa yakkoota daddabalamaa walitti ida'uu;
  - Manneen murtii tokko tokko bu'uura qajeelfama adabbii kwt 22/1/a/'tiin sababa adabbii cimsu addaa ilaalcha keessa galchuun gara sababa adabbii cimsu waliigalaatti dhufuu osoo qabanii dura dursanii sababa adabbii cimsu waliigalaan fayyadamuun dhumarratti sababa adabbii cimsu addaa fudhachuu;
  - Yakkoota sadarkaan hin baaneefin walqabatee yakka raawwatame sababa osoo hin caqasiin yookin sababa fudhatama hin qabne caqasuun sadarkaa gadaanaa, giddugaleessa yookin olaanaa jechuun sadarkeessuu;
  - Yakkoota gulantaa fi sadarkaan hin baaneef ilaachisee akkaataa qajeelfamni adabbii teechiseen sadarkaa fi gulantaa sirrii baasuu irratti rakkoon jiraachuu; fi akkaataa qajeelfama adabbii lakk 2/2006 kwt 19 jalatti teechifameen sadarkaa fi gulantaa yakka tokkoo osoo hin baasiin callisanii gulantaa kana qabanne jechuu;
  - Sababa adabbii cimsuuf yookin salphisuuf gahuumsa qabu fudhachuu dhabuu; sababa fudhatama hin qabne immoo akka sababa adabbii cimsu yookin salphisuutti fudhachuu;

-
-
- Bu'uura Qajeelfama adabbii keewwata 27'tiin qajeelfamicha keessaa bahamee murtiin adabbii yeroo kennamutti akkaataa keewwaticha keessa taa'een sababa gahaa teechisuun garagalchi murtichaa MMWF'tiif akka darbu ajaja kennuu dhabuun ni mul'ata. Qajeelfamicha keessaa bahuun murtii adabbii kennuun yeroo hedduu kan quunnamu yakkoota yaalii irratti hafan ilaachiseeti dha. Manneen murtii tokko tokko yakkoota yaalii irratti hafan bu'uura kanaan qajeelfama adabbii keessaa bahanii adabbii xiqqaa kan itti murteessan yoo ta'u, kaan immoo bu'uura qajeelfamichaatiin adabbii cimaa kan murteessan waan ta'eef, madaalawummaa fi walfakkina murtii adabbii irratti qaawwa bal'aan uumameera. Yakkoota yaalii irratti hafan kanaaf manneen murtii qajeelfamichaan ala bahuun adabbii yeroo salphisan SY keewwata 179 gargaaramne jechuun akka itti fakkaatetti adabbii yeroo salphisan ni mul'ata. Haata'uyyuu malee, SY keewwatni 179 sababootni adabbii salphisan waliigalaa yeroo fudhataman kutaa addaa SY keessatti adabbii ka'uumsaa yakkichaaf teechifame irraa gadi bu'uuuf manneen murtii kan gargaaramani dha malee akka itti fakkaatetti adabbii salphisuuf kan itti gargaaraman akka hin taane hubatamee hin jiru.
  - Tilmaama qabeenya yakki irratti raawwatameen walqabatees hanqinaaleen ni jiru. Isaan keessaa: tilmaama olka'aa

---

---

dhiyeessuu, tilmaama qabeenya yakki irratti raawwatamee kan yeroo bitamuu fudhachuu, tilmaama qabeenyaa abbaan alangaa dhiyeesse irratti mormiin osoo hin ka'iin manni murtii tilmaamicha gadi siqsee qabachuu fi kkf rakkolee mul'atani dha.

- Adabbiawan hidhaan alaa (alternatives to imprisonment) hojiirra oolchuun walqabatees rakkoleen bal'aan ni mul'atu. Adabbiawan hidhaan alaa fedhii fi haala yakkamaa ilaalcha keessa kan galchan, baay'ina sirreffamtataa hir'isuudhaaf, baasii mootummaa hir'isuu fi yakkamaa irra deddeebii hir'isuu keessatti adabbii hidhaa caala filatamoo waan ta'aniif jajjabeeffamuu kan qaban ta'ullee, qabatama jiruun yeroo heddu hojiitti hiikamaa akka hin jirre qorannoон kun ni agarsiisa. Adabbiawan hidhaan alaa keessaa adabbii qarshiitiin alatti adabbiawan biroo heddu hojiirra oolaa hin jirani. Adabbiawan akka qabeenya dhaaluu fi miidhamaa dhuunfaatiif beenyaa kanfalchiisus yeroo muraasa qofa kan murtaa'ani dha. Adabbii hidhaa daangessuun darbee darbe kan mul'atu yoo ta'u, adabbiin hojii dirqii immoo hanga adabbii daangessuullee murtaa'aa hin jiru.
- Adabbiawan hidhaan alaa (alternatives to imprisonment) akka hojiirra hin oolle waantotni taasisan: hanqina hubannoo hawaasaa fi ogessotaa fi hooggansa qaamolee haqaa bira

---

---

jiru, adabbiawan hidhaan alaa qajeelfama adabbiitiin uwvisa gahaa dhabuu, adabbiin hidhaan alaa yakkamaa tokkoof filatamaa ta'e isa kam akka ta'e xiinxaluun qaamni yaada dhiyeessuu fi qaamni hojiirra oolmaa adabbii kanaa abbummaan raawwachiisu jiraachuu dhabuu, fa'a dha.

- Adabbiawan hidhaan alaa sadarkaa barbaadamuun hojiirra ooluu dhabuun isaa baay'inni sirreffamtoota naannoo keenyaa daran dabalaan akka dhufu taasiseera. Keessattuu immoo baay'inni sirreffamamaa harki caalaan (%50 ol) namoota adabbii hidhaa salphaan hidhaman waan ta'eef sirreffamtoota kanneeniif adabbiawan hidhaan alaa hojiirra oolchuun osoo danda'amee, baay'ina sirreffamamaa walakkaan hir'isuun ni danda'ama.
  - Hojiirra oolmaa adabbii qarshiitiin walqabatees rakkoleen hojiirratti quunnaman kan jiran yoo ta'u, isaan keessaa: daangaa adabbii qarshii isa xiqqaa dogongoruu, adabbii qarshii irratti sababa adabbii salphisu/cimsu bu'uureffachuu adabbii hir'isuu/cimsuu, himatamaan adabbii qarshii battalatti yeroo hin kanfalle adeemsa seerri teechise irraa maquun raawwachiisuuf yaaluu (fakkeenyaaaf, hanga kanfalutti mana sirreessaa yookin to'annaa poolisii jala akka turu kan jedhu ajajuu yookin wabii osoo hin waamsisiin gadi dhiisuu, qaama aangoo raawwachiisu hin qabne ajajuu) kan jedhan fa'i.
-

-
-
- Qabeenya bu'aa yakkaatiin horatame mootummaan akka dhaalu murteessuun walqabatee rakkoo bal'aatu jira. Sadarkaa qorannaayakkaa irraa eegalee himannaa dhiyaatuu fi falmii dhaddacharratti taasifamu keessattis himatamaa adabsiisuuf malee qabeenya bu'aa yakkaa ta'e irratti murtii barbaachisaan akka darbu taasisuuf xiyyeffannaan kennamu hin jiru. Kana irraa kan ka'e, namootni hedduun yakkota garagaraa akka malaammaltummaatiin balleessaa kan jedhaman yoo ta'el ee, qabeenya yookin fayidaa sababa sanaan argatan jedhame irratti ragaan dhiyaatuu fi murtiin darbu hedduu hin mul'atu. Qabeenyi himatamaa dhaalamuu hin qabne yeroo akka dhaalamu ajajamus ni mul'ata.
  - Miidhamaa dhuunfaatiif beenyaan akka kanfalamu yookin bakka dura turetti deebisuuf murtiin kennamu hin jiru jechuun ni danda'ama. Miidhamaan dhuunfaas bifaa kanaan himata yookin gaaffi yeroon dhiyeessu hin quunnamu.
  - Adabbiin hojii dirqii manneen murtii keenya keessatti kan ajajamu yeroo muraasa haalli addaa yeroo uumamu qofa. Fakkeenyaaf, namni mana sirreessaa jiru yakka salphaa biraa yeroo raawwatu, himatamaan adabbii maallaqaa kanfaluu kan hin dandeenye hiyyummaa hamaa kan qabu yeroo ta'u, himatamaan adabbii hidhaa fi adabbii qarshiitiin akka adabamu itti murtaa'ee adabbii hidhaa xumuree adabbii maallaqaa kanfaluu yeroo dadhabu fa'i dha.

-
-
- Adabbii hidhaa daangessuun qabatamaan yeroo hedduu hojiirra oolaa kan jiru dhimmoota daguu ajjeechaaf miidhaa qaamaa balaa tiraafikaatiin dhaqqabaniin akkasumas yakkoota daldala seeraatiin walqabatan irratti dha. Rakkolee hojiirra oolmaa adabbii daangessuu keessatti mul'atan keessaa: adabbii daangessuun bu'aa gaarii akka argamsiisu tilmaamamni dhama-qabeessa ta'e osoo hin jiraatiin sababoota fudhatama hin qabne bu'uureffachuun daangessuu; manneen murtii murtii adabbii daangessuu yeroo kennan tarkaanfichi kaayyoo fi qajeeltoowwan adabbii haala galmaan geessisuu danda'uun ta'uu mirkanoeffachuu dhabuun yakkoota hawaasaaf danqaa guddaa ta'aa jiran kan akka ragaa sobaa fi yakka malaammaltummaatiif adabbi daangessuu; haaldureewwan adabbii daangessuuf barbaachisan kanneen akka beenyaa kanfaluu fi wabii qabsiisuu raawwatamuu osoo hin mirkanoeffatiin adabbiin yeroo daanga'u jiraachuu, yeroo qormataa adabbii daangessuuf seerri teechise isa xiqqaa (waggaa 2) irraa gadi bu'uun adabbii daangessuu, himatamaan adabbiin daanga'eef amala gaarii horachuu isaa haala itti hordofamu ajajamuu dhabuu kanneen jedhan isaan gurguddoo dha.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Rakkolee armaan olitti qorannichaan agarsiifamaniif yaadotni furmaataa itti aanuun teechifaman akeekamaniiru.

-
-
- MMWF sirrummaa fi walfakkina dhabuu murtii adabbii yeroo yeroon qorachaa qajeelfama adabbiis akkaataa rakkoo jiran furuu danda'uun fooyyessaa adeemuu qaba. Tumaaleen qajeelfamichaa seera yakkaa waliin walhin simne tokko tokko ilaallamanii fooyya'uu qabu. Fakkeenyaaaf, miidhaa qaamaa bu'uura SY keewwata 559/1/’tiin raawwatamuuf qajeelfama adabbii keessatti sadarkaa 1ffaa jalatti adabbii qarshiiif gulantaa 4ffaan kan qabame yoo ta'u, adabbiin inni hordofsiisus hanga qa. 5000’tti dha. Tumaan seera yakkaa kun garuu adabbii qarshii 1000 hin caalle waan kaa'uuf, qajeelfamichi gulantaa ka'uumsaa hanga adabbii tumicha jala taa'e haammatutti (gulantaa 1ffaa jalatti) gadi siqee fooyya'uu qaba. Hanga qajeelfamichi bifa kanaan fooyya'utti tumaaleen rakkoo qaban kunneen madaalawaa ta'uu murtii adabbii kan miidhan waan ta'eef, abbootiin seeraa bu'uura qajeelfamicha keewwata 27’tiin qajeelfamicha keessaa bahuun murtii kennuu akka mala tokkootti fayyadamuu danda'u.
  - Qajeelfamni adabbii afaan hojii naannoleetiiniis hiikkamuu fi ogeessota qaamolee haqaatiifis dhaqqabamaa ta'uu qaba.
  - Seerri yakkaa keenyas adabbiwwan hidhaan alaa seera keenya keessatti hin haammatamne biroo haammachuun fooyya'uu qaba. Adabbiwwan hidhaan alaa itti-quufinsa miidhamaa olaanaa argamsiisanii fi yakkamaa irra deddeebii
-
-

---

xiqqeessuu keessatti daran bu'a qabeessa ta'an keessattuu furmaatni miidhamaa, yakkamaa fi miseensota hawaasaan kennamu (Restorative Justice) uwwisa seeraa gahaa argatee akka hojiirra oolu itti adeemamuu qabu.

- Seerri yakkaa keenya keewwata 199/2/ jalatti yakkamaan adabbiin daanga'uuf haaldureewan murtii keessatti teechifaman eeguu fi dhabuu qaama to'atuu fi Komishinii Eegumsa Haaromsa Amalaa jedhamu akka hundaa'u ni kaa'a. Qaan ni kun hanga ammaatti hundaa'ee waan hin jirreef yeroo kennuun osoo hin barbaachisne hundeffamuu qaba. Adabbiin hidhaa yeroo daanga'u qofa osoo hin taane, murtii hojii dirqii dabalatee adabbiawan hidhaan alaa kamiyyuu yeroo murtaa'an abbummaan akka raawwachiisuufi osoo hin murtaa'in deeggarsa akka taasisu komishinii kanaaf itti-gaafatamummaan kennamuufi danda'a.
- Adabbiawan hidhaan alaa keessattuu kanneen akka murtii hojii dirqii hojiirra oolchuuf qaamolee abbootii hirtaa ta'an kanneen akka dhaabbilee miti-mootummaa, qaamolee seera baastuu, manneen murtii, fi qaamolee raawwachiiftuu kanneen akka poolisii fi manneen sirreessaa gidduutti qindoominni (intersectoral cooperation) cimaa ta'e jiraachuu qaba.

-
-
- Adabbiin maallaqaa barsiisaa kan ta'u haala diinagdee yakkamaa ilaalcha keessa kan galche yoo ta'e qofa. Kanaaf, adabbiin maallaqaa humna yakkamaa waliin akka walgitu gosa shallaggii adabbii 'day fines' jedhamu hojiirra oolchuun barbaachisaa dha. Adabbii maallaqaa bifaa kanaa herreeguuf jalqaba cimina yakkichaa irratti hundaa'uun yakkamaan galii isaa kan guyyaa meeqaa adabamuu akka qabu murteessina. Itti aansuun galii guyyaa isaa avereejiin meeqa akka ta'e adda baasna. Sana booda adabbii murteessuuf avereejii galii guyyaa isaa baay'ina guyyaatiin baay'isnee itti murteessina jechuu dha. Qajeelfamni adabbiis haala kanaan fooyya'uu qaba.
  - Adabbii hidhaa hanga kanaa yookin qarshii hanga kanaa jedhamuun filannoo sirreffamaaf dhiisuun murteessuun bu'uura seeraa waan hin qabneef hanqina gama kanaan jiru guutummaan maqsuuf Manni Murtii Waliigala Oromiyaa hordoffii fi deeggarsa taasisuu qaba. Kana malees, adabbiin hidhaa fi maallaqaa walirratti yeroo murtaa'u yakkamaan hidhaa xumuree sababa adabbii maallaqaa hin kanfalleef fakkeenyaaf, amakkiroodhaan akka hin baane taasisuun bu'uura seeraa kan qabu waan hin taaneef, dhimma xiyyeffannoon kennameefi furamuu qabu dha. Adabbiin maallaqaa ajajamu Waajjira Galiitiin duguugamee kan raawwatamaa jiru ta'uu qaamni abbummaan hordofuu fi

---

---

itti-gaafatamummaa isaa fudhatu jiraachuu qaba. Manneen sirreessaas sirreffamtootni adabbii hidhaa irraa yeroo bahan adabbii maallaqaa kan hin kanfalle yoo ta'e waajjira galiitiif akka beeksisu sirni dandeessisuu fi qindoominni hojii uumamuu qaba.

- Qabeenya bu'aa yakkaatiin horatame mootummaan akka dhaalu taasisuuf sadarkaa qorannaayakkaa irraa eegalee himannaa dhiyaatuu fi falmii dhaddacharratti taasifamu keessatti xiyyeffannaan kennamuu qaba. Hooggansi Biiroo Haqaa akkasumas Komishinii Poolisii Oromiyaa deeggarsaa fi hordoffii taasisuu qaba.
- Qabeenyi miidhamaa dhuunfaa sababa yakkaatiin barbadaa'e yeroo jiraatu, himatamaan beenyaa akka kanfalu yookin baasii miidhamaan sababa yakka isarratti raawwatameen baase akka kanfalu akkasumas mirga dhabe akka deebisee argatu taasisuuf (restoration of rights) sirna gaaffin beenyaa kun ittiin dhiyaatuu fi keessummaa'u ilaachisee manneen murtii haala mijaa'aa uumuu qabu.
- Himatamaan adabbii qarshii battalatti yeroo hin kanfalle adeemsa seerri teechise irraa maquun raawwachiisuuf yaaluun, fakkeenyaaaf, hanga kanfalutti mana sirreessaayookin to'annaa poolisii jala akka turu kan jedhu ajajuuyookin wabii osoo hin waamsisiin gadi dhiisu, qaama

---

---

aangoo raawwachiisuu hin qabne ajajuun akka hafu hooggansi mana murtii hordoffii fi deeggarsa taasisuu qaba.

- Adabbii hojii dirqii hojiirra oolchuun akka danda’amu seerri tarreeffama haala itti hojiitti hiikuun danda’amu agarsiisuu fi adeemsa isaa teechisu bahuu qaba. Hojii kanas kan to’atu Diippartimentiin tokko Komishinii olitti ibsame keessatti gurmaa’uu qaba. Innis ogeessota deeggarsa teeknikaa kennan (technical staff) yookin ofiseroota tajaajilicha hordofanii raawwachiisan qabaachuu qaba. Ofiserootni kunis adabbiin hojii dirqii kun haala sirriin akka adeemu gargaaru. Kanas kan raawwatan yakkamaa daawwachuu, yoo barbaachisaa ta’e immoo maatii isaa fi miidhamaa dhuunfaa mariisisuudhaan haala tajaajilli hojii dirqii kun hojiirra itti ooluu danda’u mana murtiif gabaasa dhiyeessuu fa’aan ta’aa.
- Hanga qaamni abbummaan murtii bifa kanaa raawwachiisu hundaa’utti, manneen murtii adabbii bifa kanaa yeroo murteessan waajjiraalee mootummaa hojii dirqii raawwatamu sana ofii isaanitii simatanii raawwachiisuu danda’anii fi humna namaa barbaadan kanneen akka waajjiraalee Itiyoo-telekoom, humna ibsaa, waajjira bishaanii, waajjiraalee abbaa taayitaa ijaarsa karaa baadiyyaa, hospitala, bulchiinsa magaalaa fi kkf ajajuun irra caala filatamaa ta’uu danda’a. Kana malees, ajaja bifa kanaa kennuun hanga

---

---

baramutti qaamolee kanneeniif kaayyo adabbiin hojii dirqii ajajamee fi haala ittiin raawwachiifamu danda'u ilaachisee qaama itti dhiyeenyaan raawwachiisu dhaddacha irratti waamuun yookin qaamaan quunnamuu haala gahaa ta'een hubachiisuun barbaachisaa dha.

- Hojiin dirqii yakkamaa tokkoof murtaa'u bu'a-qabeessa akka ta'uuf hanga danda'amaa ta'etti dhimma balleessaa isaan walqabatu yookin hojii ogummaa isaa waliin walfakkeenyaa qabu akka ta'u tattaaffiin godhamuu qaba. Fakkeenyaaaf, yakkamaan qonnaan bulaa yoo ta'e adabbii hojii dirqii daaga qotuu irratti ajajuun filmaa dha.
- Yakkamaan adabbiin hidhaadaanga'eefamala gaarii horachuu isaa akka hordofu Diippartimentiin tokko Komishinii olitti akka hundaa'u akekame jalatti gurmaa'uu qaba. Qaan ni kunis qaamolee seera yakkaa keenya irra teechifaman kan akka itti gaafatamtoota eegumsa fooyya`insa amalaa of jala ni qabaata.
- Abbootiin murtiis himatamtoota adabbiin isaanii daanga'uu qabuuf akka daangessuu irraa of-hin qusanne, kanneen daanga'uu hin qabne immoo akka hin daangessine hooggansi mana murtii xiyyeffannaan irratti hojechuu qaba.

Rakkoolee Bu'a-Qabeesummaa Mannen Murtii
Bulchiinsaa fi Aangoo Keessa Deebii Manneen Murtii
Idilee: Haala Qabatamaa Naannoo Oromiyaa

Bara qorannichi gaggeeffame: 2009

Qorannicha kan gaggeessan:

1. *Abdusalaam Aabee (LL.B)*
2. *Alamaayyo Waaqgaarii (LL.B, LL.M)*

Qorannoonaan kun adeemsa kenninsa murtii manneen murtii bulchiinsaa fi aangoo to'anno manneen murtii idilee sakatta'uun rakkolee jiran adda baaseera. Bu'aan xiinxala irraa argame akka waliigalaatti bakka lamatti quoduun akka kanaa gadiitti ibsameera.

**A. Gurmaa'insa, Aangoo, Adeemsa Kenniinsa Murtii,
Dhaqqabamummaa fi Qulqullina Murtii Manneen
Murtii Bulchiinsaa**

Manneen murtii bulchiinsaa haala bu'a qabeessa ta'een dirqama seera hiikuu/tajaajila abbaa seerummaa/ fiixaan akka bahaniif aangoon manneen murtii ifa ta'ee beekamuu qaba. Dabalataan, manneen murtii kunis sadarkaa mana murtii idileen ta'uu baatus dhiibbaa qaamolee dhimmicharraa dantaa qaban irraa haala bilisa ta'een caaseeffamu qabu. Darbees yeroo murtii kennan adeemsa

---

---

seeraan taa’ e hordofuu fi himatamaafis mirga deebii kennuu isaa haala eegeen falmii gaggeessuun murtii kennuu qabu. Manneen murtii bulchiinsaa akka naannoo keenyaatti jiranii fi qorannoo kanaan sakatta’iinsi irratti gaggeeffame keessaa tokko mana murtii (bulchiinsaa) hojjattoota mootummaati. Qaama kana ilaachisee xiinxala taasifameen rakkoleen armaan gadii adda bahaniiru.

- Aangoon mana murtii (bulchiinsaa) hojjattoota mootummaa naannoo Oromiyaa (civil servant) dhimmoota hojjattoota mootummaa hunda haala haammachuu danda’uun bocamuu dhabuu;
- Labsiin hojjattoota mootummaa naannoo Oromiyaas ta’ e labsiin feedaraalaa manneen murtii hojjattoota mootummaa bilisa ta’uun akka caaseeffamaniif manni murtichaa kallattiin koomishinaraaf akka itti gaafatamummaa qabaatu kan tume ta’us manni murtichaa abbaa adeemsa hojii raawwii seerotaa fi kenninsa murtii jalatti kan caaseffamee jiru dha. Kunis hoj-maatni jiru seerarraa kan maqee fi bilisummaa mana murtichaarrattis dhiibbaa geessisuu kan danda’u dha.
- Kallatti adeemsa seeraa hordofuun manni murtii bulchiinsaa hojjattoota mootummaa adeemsa seeraan taa’een himanna fi deebii fuudhhuu, ragaalee madaaluu fi murtii bu’uura seeraa qabu kennuu irratti gaarii ta’us, manni murticha adeemsa

---

---

deebii-deebii ittiin simatu qabaachuun isaa dhimmootni si'oominaan murtii akka hin arganne taasisee jira.

- Manni murtii bulchiinsaa hojjattoota mootummaa dhaqqabamaa ta'uuh dhabuu kanneen jedhan rakkolee ijoo dha.

Qaamolee akka manneen murtii bulchiinsaatti ilaalamuun qorannoo kanaan sakatta'iinsi irratti gaggeeffame keessaa inni lammataa Boordii Ol'iyyannoo Gibiraaf Taaksiiti. Qaama kana ilaachisee xiinxala taasifameen rakkoleen armaan gadii adda bahaniiru.

- Boordii ol'iyyannoo gibiraaf taaksii biratti adeemsota jiran yoo ilaallu, bakka tokko tokkotti akkaataa seerri jedhuun garee wal-falmaniif carraan kan kennamu yoo ta'u bakka baay'eetti carraan osoo hin kennamiin qaama muraasa qofa irraa qulquelleessanii murtii kenuun ni jira.
- Miseensootni Boordii ol'iyyannoo gibiraaf taaksii yeroo seeraan taa'e keessatti walgaluu dhabuu yeroon murtii akka hin kenine taasisee jira.

Qaamolee akka manneen murtii bulchiinsaatti ilaalamuun qorannoo kanaan sakatta'iinsi irratti gaggeeffame keessaa inni bira Boordii Invastimantiiti. Qaama kana ilaachisee xiinxala

---

---

taasifameen rakkoon ijoon mul'atu:

- Adeemsi jiru isaan lamaan armaan olii irraa garaagarummaa kan qabu yammuu ta'u, komii dhiyaate komishiniin ragaalee waliin qindeessee Boordiif dhiyeessa waan ta'eef carraan deebii boordii biratti kennuu hin jiru.
- Miseensootni Boordichaa yeroo seeraan taa'e keessatti walgaluu dhabuun, yeroon murtii akka hin kennine taasisee jira.

Qajeelfamni yookin koodiin naamusa abbootiin seeraa manneen murtii bulchiinsaa ittin too'ataman hinjiru. Kunis, sirna itti gaafatatummaa abbootii seeraa manneen murtii bulchiinsaa kanneenii mirkaneessuu keessatti rakkoo uumeera.

B. Aangoo To'annoo Manneen Murtii Idilee

Qajeeltoo seera bulchiinsaa keessaa tokko wal-to'annoona qaamolee mootummaa sadan gidduu akka jiraatuuf jecha manneen murtii idilee murtiawan manneen murtii bulchiinsaan kennaman irratti aangoo to'annoo akka qabaatan aangessuu dha. Kanaaf, manneen murtii idilee aangoo ol'iyyannoo fi aangoo keessa deebii akka qabaatan ta'uun bocamu.

Xiinxala af-gaaffii fi galmee taasifameen bakka seerichi aangoo

---

---

to'anno jechuun aangoo ol'iyyannoo fi keessa deebii ifaan kaa'ee jirutti rakkoon bal'aan hin jiru. Aangoon mana murtii bakka ifaan hin teenyetti garuu hanqinaaleen garagaraa kan jiran ta'uu hubachuun ni danda'ama. Ol'iyyannoo mana murtii hojjattoota mootummaarraa gara mana murtii idileetti fudhatamuun walqabatee rakkoon bal'aan hin jiru. Oliyannoowwan boordii ol'iyyannoo gibiraaf taaksiirraa gara mana murtii idileetti fudhatamaniin walqabatee garuu hanqinaaleen garagaraa akka mul'atu qorannichi ni agarsiisa. Hanqinaaleen gama kanaan mul'atan kunis:

- Ulaagaaleen ol'iyyannoo osoo hin guutiin dhimmootni yeroo dhiyaatan keessummeessuu
- Akkaataa seeraatiin xiyyeffanna addaa kennuu dhabuu
- Hanqinaaleen manneen murtii bulchiinsaa bira jiran aangoon ol'iyyannoo mana murtii idilee sirnaan akka hojiirra hin oolle taasisuu
- Ajajoota manneen murtii idileen kennaman sirnaan raawwatamuun dhabuu fa'a dha.

Gabaabumatti, seerri aangoo keessa deebii ifaan kaa'uu dhabuu irraa kan ka'e hanqinaalee qabatamaan mul'atan keessaa kanneen armaan gadii caqasun ni danda'ama.

-
-
- Dogoggoora seeraa fi dogoggoora firiidubbii adda baasuu dhabuu
  - Hoj-maatni wal-fakkaataan dhabamuu
  - Dhimmootni gosa akkamii keessa deebiin akka ilaalamu qabanii fi hin qabne adda baasuu irratti hanqinni jiraachuu kan jedhan isaan ijoo dha.

Yaada Furmaataa Qorannichaa

Adeemsa kenniinsa murtii manneen murtii bulchiinsaa naannoo Oromiyaa keessatti hanqinaalee jiran furuun manneen murtii bulchiinsaa bu'a-qabeessa akka ta'an dandeessisuuf yaadotni furmaataa armaan gadii kennamaniiru:

- Yeroodhaa yerootti seerotni gara garaa aangoo abbaa seerummaa manneen murtii idileerraa fudhachuun manneen murtii bulchiinsaa fi qaamolee bulchiinsaa garagaraa aangessaa waan jiraniif rakkolee garagaraa mudatanii fi gara fuula duraa mudachuu danda'an hambisuuf, seerri bulchiinsaa qindaa'an jiraachuu qaba. Akkuma biyyoota sirna federaalizimii hordofan biroo heerri mootummaa RDFI qaama raawwachistuu naannoo fi feederaalaa hundeesseera. Qaamni raawwachistuu naannoo jiraachuun isaa seerri bulchiinsa naannoo addatti jiraachuu akka danda'u kan

---

---

agarsiisu dha. Kanaaf, rakkolee seeraa fi hojimaataa manneen murtii bulchiinsaa fi aangoo to'annoo manneen murtii idileetiin wal-qabatanii mul'ataniif furmaatni fulla'aan seera bulchiinsaa qindaa'aa tokko akka naannoo Oromiyaatti akka buhu taasisuun barbaachisaa dha.

- Caaseffamni manneen murtii bulchiinsaa haala bilisummaa isaanii mirkaneessuu danda'uun ta'uun qaba.
- Manni murtii idilee murteewwan manneen murtii bulchiinsaan kennaman irratti yoo xiqqaate aangoo keessa deebii akka qabaatu taasifamuu qaba.
- Akkuma manneen murtii idilee manneen murtii bulchiinsaa naannoo keenyaas koodii naamusaa ittiin hoogganaman qabaachuu qabu.
- Labsii hojjattoota mootummaa Naannoo Oromiyaa lakk.61/94 ilaachisee:
  - Labsichi dhimmoota muraasa qofa mana murtii bulchiinsaa aangeessuun dhimmootni hojjattoota mootummaa biroo bira taramee jira. Labsichi akkuma labsii feedaraalaa dhimmoota hojjattoota mootummaa ilaallatan hunda haala haammatuun fooyya'uun qaba.

-
-
- Adeemsi deebii deebii labsicha keessa teechifame haqamuu qaba.
  - Manni Murtii Hojjattoota Mootummaa Naannoo Oromiyaa Finfinnee keessatti duwwaa kan argamu dha. Kun immoo Manni murtii bulchiinsaa dhaqqabummaa akka hin qabaanne taasiseera. Kanaaf mana murtii bulchiinsaa hojjettoota mootummaa sadarkaa Godinaatti hundeessuun barbaachisaadha. Kun yoo danda'amuu baateakkuma dhaddachaalee dhaabbii mana murtii Waliigala Oromiyaa kallattiwwan afran Oromiyaatti (dhaddacha giddu galeessaa, dhaddacha kibbaa, dhaddacha bahaa, dhaddacha lixaa) dabalataan hundeessuun barbaachisaa dha.
  - Boordiin invastimantii akkuma manneen murtii bulchiinsaa biroo of danda'ee fi haala bilisa ta'een hundeefffamuun aangoo abbaa seerummaa itti kenname bahachuu qaba.
  - Dhimmoota invastimantii irratti hoj-maatni wal-fakkaataan akka jiraatuuf akkuma labsiiwwan manneen murtii bulchiinsaa biroo hundeessaniitti aangoon keessa deebii mana murtii idilee ifaan kaa'amuu qaba.
  - Qulqullina murtii manneen murtii bulchiinsaa fooyyessuuf abbootii seeraa ykn miseensota manneen murtii

---

---

bulchiinsaatiif mata dureewwan armaan gadii irratti leenjiin kennamuu qaba.

- Kenniinsaa fi barreessa murtii
- Akkaataa dogongorri seeraa fi dogongora firii dubbii adda bahurratti
- Hiikkoo seeraa
- Aangoo ol'iyyannoo fi aangoo keessa deebii fa'aa dha.

Naamusa Ogeessota Qaamolee Haqaa: Sakatta'a Haala Qabatamaa Naannoo Oromiyaa

Bara Qorannichi gaggeeffame: 2008

Qorannicha kan gaggeessan:

Milkii Makuriyaa (LL.B, MA)

Sulxaan Abdoo (LL.B, LL.M)

Fayyeeraa Hayiluu (LL.B)

Zarihun Ayyaanaa (BA, MA)

Akka qorannoon kun agarsiisutti rakkoon naamusaa ogeessota qaamolee haqaa birratti mul'atu sadarkaa yaaddessaa irra gaheera. Rakkoon naamusa ogeessota qaamolee haqaa kanneenii irra caala kan nama yaaddessu akka ta'u kan godhaa jiru immoo rakkoon kun bifa haaraa horachaa fi walxaxaa ta'aa adeemaa kan jiru ta'uu isaati. Kunis irra caalaa kan maddu hooggansi sadarkaa gara garaa irra jiru kutannoo fi ejjenhoodhaan alnaamusaawummaa jala dhaabbachaa kan hin jirree fi sirna bu'a-qabeessa itti-gaafatamummaa naamusaa mirkaneessuuf dandeessisu diriirsanii kan hin jirre waan ta'eefi dha. Ibsa biraatiin, waantotni rakkoo naamusaatiif ka'uumsa ta'an hedduun isaanii hanqina hooggansaa irraa kan maddani dha.

Sirni kenna tajaajilaa iftoomina kan hin qabne ta'uu, sirni madaalii raawwii hojii fi riifoormiiwwan gara garaa hojiitti hiikamuu dhabuu, qaamoleen dhimma naamusaa qulqulleessan, himatanii fi murtii kennan dhaqqabamoo ta'uu dhabuu yookiin harkifatoo ta'uu fi loogii raawwachuu kanneen jedhan akka fakkeenyatti caqasuun ni danda'ama.

Akka waliigalaatti, hojiin itti-gaafatamummaa mirkaneessuuf hojjetame akka qaamolee haqaatti gadi aanaa dha. Argannoon qorannichaa akka agarsiisutti Manni Murtii fi poolisiin ogessota isaanii balleessaa naamusaa raawwatan akka himataman taasisuu irratti Biiroo Haqaa fi Mana Amala Sirreessaa fooyyee qabu. Kunis manneen hojii kunneen qaamolee dhimma naamusaa duukaa bu'an kan akka inspeekshinii (mana mirtiitti) fi caasaalee naamusaa (waajjiraalee poolisiitti) gadi buusuu irratti hojii fooyya'aa hojjechuu isaanii irraa kan maddu dha.

Biiroo Haqaa yoo ilaalle qaamni walaba ta'ee fi mataa isaa danda'e badii naamusaa hordofee himannaa dhiyeessu sadarkaa godinaatti qabatamaan hundaa'ee hin jiru. Gama biraatiin, mana amala sirreessaa keessatti caasaa fi sirni itti-gaafatamummaa mirkaneessuuf dandeessisu yoo jiraatellee hanqina humna namaa fi kkf irraa kan madde miseensota badii naamusaa raawwatan seerota naamusatiin badii taasisuuf hedduu itti adeemamaa hin jiru.

Duudhaalee naamusa ifatti adda baasanii qabaachuu fi sirna badiin naamusaa itti qulqullaa'uu fi himannaan ittiin dhiyaatu qabaachuun walqabatee immoo rakkoon guddaan kan mul'atu komishinii poolisii biratti dha.

Gama biraatiin, si'oominaan dhimmoota naamusatiif furmaata ariifataa kennuudhaan Komishiniin Mana Sirreessaa haala fooyya'aa irra akka jiruu fi manni murtii immoo hunda caala hojimaata harkifataa akka qabu qorannoон kun agarsiiseera. Keessattuu sadarkaa Gumii Naannootti dhimmoonti naamusaa MMWO'tti kuufamanii jiran hedduu ta'uu fi abbaan seeraa badii cimaa dalage tokko himatamee furmaata argachuuf waggoottu 2 fi 3 eeguuf halli itti dirqamu ni jira. Sababni isaas gumichi yeroo muraasa walgahutti ajandaalee biroo (naamusaan ala) jiraniif dursa kennuu isaati. Hanga mana murtii gahuu baatus rakkoon walfakkaataan Biirroo haqaa keessas akka jiru qorannichi ni agarsiisa. Gama kanaan, raawwiin Komishinii Mana Sirreessaa gaarii kan jedhamu dha.

Adeemsa harkifataa sirna qoranna fi himannaa naamusaa qaamolee haqaa keessa jiru kana keessatti rakkoo naamusaa jiru furuuf adeemuun rakkisaa dha. Sababni isaas, tokkoffaa, ogeessi naamusaan himatame tokko hanga murtii argatutti wagga 1 yookin 2 hojiirraa osoo hin daangofne tura yoo ta'e, yerookana keessatti badiiwwan hedduu akka raawwatuu fi yoo

---

---

kan gaggeeffamu ta'e diinagdeen akka of qopheessu yeroo kennuufi ta'a. Lammaffaa, ogeessi badii naamusaa cimaa raawwatee himatame tokko waggaa 1 yookiin 2'f dhimmi isaa osoo murtii hin argatiin kan turu yoo ta'e, innis ta'e abbootiin seeraa badii walfakkaataa raawwatan miirri itti gaafatamummaa itti dhagahamuu hin danda'u; adabbiin sana booda kennamus barsiisaa hin ta'u. Sadaffaa irratti hooggantootni, abbootiin dhimmaafi qaamoleen biroo eeruu rakkoo naamusaa kennan yookiin ragaa ta'uu irraa akka duubatti jedhan taasisa. Hanga murtii argatutti yeroo dheeraaf(hanga waggaa tokkootti) hojiirraa daanga'anii mindaa akka nyaatan erga ta'e booda mindaa baatii 1 ykn 2'tiin adabuun yookiin hojiirraa gaggeessuunis ni mul'ata. Kunis hojii itti-gaafatamummaa naamusaa mirkaneessuuf hojjetamu keessa itti-gaafatamummaan dhabamuu kan agarsiisu dha.

Adabbiin badii naamusaa fudhatamu barsiisaa fi haqa-qabeessa ta'uu dhabuunis rakkoo guddaa ta'uu qorannichi ni agarsiisa. Keessattuu rakkoon kun irra caala kan mul'atu waajjira haqaa fi poolisii biratti akka ta'e qorannichi agarsiiseera. Kanumaan walqabatee cabiinsi duudhaa naamusaa tokko uumamuu gitni itti mirkanaa'uu qabu keessattuu mana murtii fi waajjira haqaa biratti gita "clear and convincing evidence" yookiin gitni ragaa dhimma yakcaa 'shakkii dhama-qabeessa jedhu kan hordofamaa jiru akka ta'e dhimmootni dhiyaatan ni agarsiisu. Kunis ogeessota

---

---

biratti miirri itti-gaafatamummaa akka laafu akkasumas eeruu fi himannaa naamusaa dhiyeessuuf namootni akka duubatti jedhan kan taasisu dha. Bifa waliigalaatiin, sirna ifa ta'e diriirsanii dhabuu, caasaa kanaaf barbaachisu hundeessanii dhabuu yookiin caasaaleen kunneen bu'a qabeessa ta'uu dhabuu fi rakkoo kutannoo hooggansa bira jiru irraa kan madde qaamolee haqaa keenya keessatti hojiin itti-gaafatamummaa mirkaneessuu bu'a-qabeessa akka hin taane kan hubachiisu dha.

Hanqinaalee naamusaa ogeessotaa fi hooggantoota qaamolee haqaa biratti hedduumminaan mul'atan, bifoota ittiin calaqqisan ilaalchisee argannoowwan gurguddoon qorannoo kanaa akka itti aanutti duraa duubaan agarsiisuuf yaalameera.

Hanqinaalee naamusaa gurguddoo abbootii seeraa biratti mul'atanii fi bifoota rakkoleen kunneen ittiin calaqqisan:

- Aangoon gar malee fayyadamuu (dhaddacha jeeqe jechuun nama adabuu fi doorsisu, haala garee tokko gargaaruun falmii gaggeessuu fi ragaa qabuu)
- Faayidaan hojjechuu (seera yookiin jecha ragaa dabsuun murtii fi ajaja haqa-qabeessa hin taane kennuu; keessattuu mirga wabii, murtii adabbii, murtii firii dubbiin walhinsimne)

-
-
- Seera ifa ta'e cabsuu (seera cabsuun adabbii maallaqaa murteessuu, sababa gahaa malee kwt himannaa yakkaa jijiiruu yookiin hidhaa xiqqaa taa'ee gadi adabuu, ragaa fudhatama qabu gatuu yookiin kan fudhatama hin qabne fudhachuu /keessattuu dhimma lafaa/, sababa malee qajeelfama adabbii keessaa bahuun murteessuu, galmeen erga cufame booda sochoosanii ajaja yookiin murtii ofii fooyyessuu, dhimmi dantaa dhuunfaa keessaa qabu ilaaluu)
  - Sababa gahaa malee beellama baay'isuu
  - Obsaan dhaggeeffachuu dhabuu fi kabaja abbaa dhimmaa tuquu
  - Ammalaajummaan hojjechuu
  - Ragaa fi odeeaffannoo barbaachisaa ta'e murtii keessatti barreessuu dhabuu

Hanqinaalee naamusaa gurguddoo abbootii alangaa biratti mul'atanii fi bifoota rakkoleen kunneen ittiin calaqqisan:

- Falmii laaffisu (keewwata adabbi xiqqaa adabsiisu jalatti himachuu yookiin himta fooyyessuu, dhaddacha irratti ijoo dubbii yookiin yaada falmicha cimsu kaasuun falmuu dhabuu, ragaan osoo jiruu dhiyeessuu dhabuu, himata irratti

---

---

guyyaa yakki raawwatame ta'e jedhanii jijiiruu; rakkoon kunis dhimmoota balaa tiraafikaa, galmee bosonaa fi yakkoota dhimma mootummaa irratti raawwataman irratti hedдуммата).

- Faayidaan hojjachuu (ragaa balleessuun, dhoksuun yookiin jallisuu hin himachiisu jechuun shakkamaa gargaaruun, dhimmi yakkaa tokko bifaa araaraan akka hafu gochuuf; addabbiin akka salphatu ykn daanga'u gaafachuuf; ol'iyyata gaafachuuh dhabuun; bu'uura SDFY kwt 42/1/(A) tiin ragaa gahaan osoo jiruu galmee cufuu)
- Aangoon garmalee fayyadamuu (ulaagaan osoo hin guutamiin galmeessa ragaalee raawachuu; sababa dhuunfaatiif nama hidhuu; ragaan seeraa akka abbaan alangaa barbaadetti ragaa bahuu yoo baate hidhuu yookiin doorsisuu)
- Hojii lafarra harkisuun abbaa dhimmaa dhamaasuu,
- Yeroo hojii mootummaa kabajuu dhabuu
- Bilisummaa hojii ofi kabachiifachuu dhabuu (dhiibbaa qaama biraatiin himata hundeessuu yookiin hundeessuu dhiisuu yookiin murteessisuu dhabuu)
- Ammaalaajiin hojjechuu

***Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Poolisoota biratti
mul'atanii fi bifoota rakkoleen kunneen ittiin calaqqisan:***

- Faayidaan hojjechuu (ragaa balleessuun shakkamaan akka hin himatamne gochuuf, shakkamaan teessoo isaarra akka hin jirre fakkeessuun seeraaf akka hin dhiyaatne deeggaruuf, qoranna laaffisu keessattuu yakka balaa tiraafikaa, yakka bosonarratti raawwatamu, daldala seeraan alaarratti)
  - Aangootti seeraan ala fayyadamuu (qabeenya ciraat faayidaa dhuunfaaf oolchuu, meeshaa mootummaan hojiif kenneef ergisuu, hir'isuu, kkf, qabeenya hidhamaa faayidaa dhuunfaaf oolchuu, meeshaa waraanaa daldaluu, kontrobaandii fe'uu, pilaanii balaa dogongorsiisuu)
  - Abbaa dhimmaa deddeebisuu fi kabajuu dhabuu (seeraan ala hidhuu, qabeenya nama to'annaa jala jiruu fudhachuu, arrabsuu, ifachuu, rukutuu)
  - Ajaja hoogganaa isaa fi kan mana murtii kabajuu dhabuu (nama mirgi wabii eegameef gadi lakkisu diduu,)
  - Miseensa sadarkaan isaa olii irraa ajaja fudhachuu diduu
  - Rakkoo faayidaan hojjechuu
  - Dhibaa'ummaa Olaanaa
  - Hojiirraa hafuu yookiin barfatanii hojii miidhuu fa'a dha.
-

---

*Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Poolisoota Mana
Sirreessaa biratti mul'atanii fi bifoota rakkoleen kunneen
ittiin calaqqisan:*

- Sirreeffamaa bakka hin malle geessuu yookiin gatuu (mooraa ala bulchuu, maatii yookiin hoteela geessuu, ragaa sobaatiin mana sirreessaa keessaa akka bahu deeggaruu)
- Matta'aa, qabeenya hidhamaa fi kkf fudhachuu (jimaa, sigaaraa, dhugaatii fi kkf sirreeffamaaf galchuun, nama amakkiroo argachuu hin qabne akka akka argatu gochuun, kutaa addaatti hidhuun)
- Sa'atii hojii kabajuu dhabuu fi hojii irraa hafuu
- Sirreeffamaa yeroo mana yaalaa, mana murtii fi kkf geessan durgoo seeraan alaa gaafachuu
- Maatii sirreeffamaa sirnaan keessummeessuu dhabuu
- Sirreeffamaa mirga isaa gaafatu haaloo itti qabachuu fi hojiwwan sirreessaa adda addaan ala gochuu
- Humna sirreeffamaatti gargaaramuu
- Ajaja mana murtiitiin ala namoota hidhuu, sirreeffamaa

---

reebuu, akka walreeban gochuu, mana sirreessaa keessaa baasanii reebuu

Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Ofiseroota Seeraa biratti mul'atanii fi bifoota rakkoleen kуннеен иттиин calaqqisan:

- Ofiserootni seeraa ajaja dhaddachi kenne sirnaan si'oominaan raawwachuu dhabuu
- abbaa dhimmaa deddeebisuu fi ija tokkoon nama ilaaluu dhabuu,
- garagalcha ol iyyannoo hir'ina qabu kennuu
- galii abbaa seerummaa ykn maallaqa adaraa seeraan bulchuu dhabuu
- faayidaan hojjachuu
- ammalaajummaa deemuu yookiin dallaalaa ta'anii hojjachuu
- aangoo seeraan kennameefiin ala hojjechuu
- dallaalummaa deemuu

***Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Pirezdaantota Manneen
Murtii biratti mul'atan:***

- badiin naamusaa raawwatamuu osoo arganii maaliif jibba fudhanna jedhanii callisuu
- amala fakeenyummaa qabu agarsiisuu dhabuu
- hojiirraa hafuu
- hojjetaa qixa ilaaluu dhabuu fi garee uumuu
- sababa gahaa malee galmeed filachuun abbaa seeraa barbaaduuf kennuu
- aangootti seeraan ala fayyadamuu
- dandeettii hooggansaa dhabuu

***Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Hooggansa Waajjiraalee
Haqaa biratti mul'atan:***

- walitti dhufeenyaan to'annoo, hordoffii fi tarkaanfi laaffisuu,
- sa'aatii hojii mootummaa kabajuu dhabuu,

-
-
- hojii ogummaa abbaa alangaa jidduu lixuun himannaa hundeessi yookiin kaasi jechuu,
  - jijiirraa, guddinaa fi carraa barnootaa loogiin kennuu,
  - jijiirraa abbaa alangaa walitti dhufeeyaan raawwachuu

Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Hooggansa Poolisii biratti mul'atan:

- hooggansi ogeessota matta'aa fudhatan waliin qooddachuu
- miseensa poolisii walii hin galle qofa himachiisuu
- manaajimentiin sadarkaa aanaa fi godinaa jiran tarkaanfi aangoo isaanii ol ta'e fudhachuu (hojirraa daangessuu)
- ajaja mana murtii kabajuu fi miseensotnis akka kabajan gochuu dhabuu,
- bilisummaa ogummaa kabajuu dhabuun hojii qorannoo irratti jiddu-lixiinsa uumuu
- mariitti amanuu dhabuu, abbaa dhimmaa fi miseensota ifachuu fi itti loluu

---

***Hanqinaalee naamusaa gurguddoo Hooggansa Manneen
Sirreessaa biratti mul'atan:***

- to'annoo fi hordoffii laaffisuu
- sirreeffamaan sababa gahaa malee akka bahu hayyamuu
- mirgi namoomaa sirreeffamaa sarbamuu isaa osoo arganii callisuu
- IMX hojji nyaata sirreeffamaa irratti gurmaa'an simachuuf rincicuu

Sababoota gurguddoo badii naamusa ogeessota qaamolee haqaatiif ka'uumsa ta'an:

- Hooggansi dhimma naamusatiif xiyyeffannoon kenne laafaa ta'uu
- Adeemsi tarkaanfiin naamusaa itti fudhatamuu fi hordofamu bu'a-qabeessa ta'uu dhabuu
- Ogeessota bakka itti ramadaman irra yeroo dheeraaf tursiisuu
- Mindaa fi faayidaan gahaa ta'uu dhabuu
- Tarkaanfii Ogeessota naamusawaa jajjabeessu fudhachuu

---

dhabuu (beekamtii, guddina sadarkaa, carraa barnootaa)

- Hojiirraa gaggeessuun dhiisuu /itti-gaafatamummaan hordofu biraan dhabamuu/
- Rakkoo calallii fi qacarrii
- Leenjiin dhimma naamusaa irratti (yeroo yeroon) kennamuu dhabuu

Waantota badii naamusa ogeessota qaamolee haqaatiif haala mijataa uuman biroo:

- Dallaalan /neetworkiin/ uumamuu
- Seerotni adeemsaa fi bu'uuraa hiikoof saaxilamoo ta'an jiraachuu fa'a dha.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Rakkoolee armaan olitti teechifaman maksuuf tarkaanfiwwan armaan gadii fudhatamuu akka qaban qorannoon kun akeekeera. Yaadotni akka furmaataatti dhiyaatan kunis bifaa lamaan teechifamaniiru. Jalqabarratti yaadota furmaataa qaamolee haqaa mara ilaallatan yoo ta'u, itti aansuun yaadotni furmaataa qaamolee haqaa afran xiyyeffannoo qoranno kanaa ta'an ilaallatu dhiyaateera.

Yaadota Furmaataa Qaamolee Haqaa Mara Ilaallatan

- Qaamoleen haqaa keenya tajaajila kennan, tajaajila kennamu argachuuf ulaagaa barbaachisu, tajaajilli kennan yeroo hangamii akka fudhatu, abbaan dhimmaa tajaajila barbaadu gaafffi isaa bifa kamiin akka hordofu, komii yoo qabaate eenyutti, haala kamiin akka dhiyeffatu kkf ifatti hawaasa hubachiisuu qabu. Kunis sanadoota riifoormii kanneen akka JBAH, SMBKT, chaartarii lammilee guutummaatti hojiirra oolchuu fi hawaasa tajaajilamaatti beeksisuu kan dabalatu dha. Kanas miidiyaalee fayyadamuun, maxxansaalee gara garaa kanneen akka biroosharii fi baanariiwan fayyadamuun, akkasumas qabiinsa fi bulchiinsa dhimmootaa ammayyaawaa taasisuun raawwachuun ni danda'ama. Kunis hojjettootni qaamolee haqaa maamila isaanii irraa faayidaa hin malle akka hin gaafatne, abbootiin dhimmaas tajaajila argachuuf kara hin malle akka hin adeemne kan gargaaru dha.
- Qaamoleen haqaa keenya sadarkaa mara irratti hooggansa dhimma naamusaaaf xiyyeffannoo kenu, kutannoo qabu, ofiifis fakkeinya ta'uu danda'uu fi jijiiramaaf qophii ta'e horachuun qabu. Kunis dhageettii fi fudhatamummaa akka qabaatan waan isaan dandeessisuuf rakkoo naamusaa furuuf hojiin hojjetan bu'a qabeessa akka ta'u gargaara. Ogeessota ilaalchisees yeroo qacarrii /calallii/, yeroo guddinni

---

---

sadarkaa, carraan barnootaa fi kkf'n kennaman ogeessota naamusawaa ta'an jajjabeessuun (reward) barbaachisaa dha. Kunis kan ta'u, adeemsi iftoomina qabuu fi sirna seeraa hordofe /due process procedures/ hojiirra akka oolu taasisuu fi ejjennoo siyaasaa dabalatee sababa kamiyyuu osoo hin bu'uureffanne, ulaagaa safaramaa (objective) ta'ee fi dandeettii bu'uureffate (merit-based) irratti akka hundaa'u gochuuni dha. Fakkeenyaaaf, abbaa adeemsa ta'uuf miseensa dhaaba siyaasaa ta'uu osoo hin taane ulaagaa ta'uu kan qabu gahuumsa (gahuumsa naamusaa dabalatee) ta'uu qaba. Kanaaf, qabatama jiru bifa kanaan sirreessuun barbaachisaa dha.

- Qaamolee adda addaa maqaa ogeessota qaamolee haqaatiin malaammaltummaa raawwatanis ta'e namoota abbaa dhimmaa fi ogeessota qaamolee haqaa jidduu deeman dhabamsiisuun dirqama. Kunis qaamolee haqaa jidduutti qindomina cimaa uumuu, hawaasa hirmaachisuu, iftoominaa fi ittigaafatamummaa qaamolee sirna haqaa keessatti hirmaatan maraa cimsuu, qaama dhimma kana abbummaan hordofu adda baasanii qabaachuu, tarkaanfiwwan seerota jiraniin teechifaman irratti fudhachuu, seerota gochaa kana bitan haaraa baasuu, yookiin adabbii seerota jiraniin teechisan cimsuu kan barbaadu dha.

-
-
- Ogeessotni qaamolee haqaa yeroo qacaraman ragaa barreffamaa qaamolee mootummaa irraa dhiyaatu qofa bu'uureffachuu osoo hin taane naamuskaadhimamaa adda baasuuf hawaasa naannoo isaan itti dhalatan yookiin guddatan irraa qorachuun barbaachisaa dha. Kunis fakkeenyaaaf maqaa kaadhimamtootaa bakka hawaasni arguu danda'utti maxxansuun, miidiyalee gara garaatiin uummataaf dhiyeessuun /expose gochuun/ yaada irratti kennisiisuun ta'uu danda'a.
  - Mindaa fi faayidaawwan ogeessotaa fi hooggantootaa qaamolee haqaa haala diinagdee fi hawaasummaa yeroo ammaa jiru waliin ilaaluun fooyyessuun barbaachisaa dha. Mindaa abbootii seeraa, abbootii alangaa, faayidaa kiraamanaa fi wal'aansa ofiseroottaa sirreessuun gahee ni qabaata. Keessattuu immoo mindaa qorattoota poolisii, poolisii mana sirreessaa, faayidaa yaalumsa abbootii alangaa, kanneen yeroon kennamuufi qabu miti. Akkasumas haalota hojii fooyya'oo ta'an uumuun barbaachisaa dha. Fakkeenyaaaf, poolisoota mana sirreessaa fi idilee ilaachisee sa'atii dheeraaf hojiirra akka turan haalli itti ta'u waan jiruuf humna namaa gahaa horachuudhaan rakkoo kana maqsuun barbaachisaa dha. Faayidaa fi mindaa fooyyessuu qofa osoo hin taane ilaalchi tajaajiltummaa waliin fooyya'uu qaba. Ogeessota naamusawoo ta'an badhaasuu fi jajjabeessuunis

---

---

akkaataa qajeelfama badhaasaatiin hojiirra ooluu qaba. Hangi mindaa fooyya'aa kanfalamuu qabu kunis hanga gatii gabaa nama ogummaa fi muuxannoo walfakkaataa qabu irra kan fooyya'aa ta'e (above the market clearing rate) ta'uu qaba. Kanas itti-gaafatamummaa cimsuu irratti hojii hojjetamu cimsuu waliin walcinaa hojjechuun barbaachisaa dha. Guddina sadarkaa fi mindaa akkasumas faayidaawwan gara garaa ogeessotni argatan murteessuu keessatti naamusawaa ta'uun gatii argamsiisuu qaba. Kanaafis safartuulee MRH keessatti bifa kanaan haammatamuu fi hojiirras oolfamuu qaba.

- Ogeessotni qaamolee haqaa leenjii hojiin duraa fi hojiirraa gahuumsa isaanii akka waliigalaattii fi gahuumsa naamusisaanii cimsu haala addaatiin argachuu qabu. Leenjiiin kennamus naamusisaogummaa, miiraa fi ilaalcha tajaajiltummaa, qabiinsa abbaa dhimmaa, fa'a irratti ta'uu qaba. Leenjiiwwan kunneenis qulqullinaa fi itti-fufiinsa qabaachuu qabu. Seerotaa fi koodiwwan naamusaa hojiirra oolchuun akka danda'amu qaamolee seerota kanneen raawwachiisan kanneen akka Inspeekshinii, gumiiwwanii fi koreewwan naamusatiif seerota kanneen irratti leenjii kennuun barbaachisaa dha. Kutaa quunnamtii uummataa cimaa ta'e qabaachuudhaan, akkasumas odeeffannoo itti-gaafatamummaa qaama abbaa seerummaa cimsuu danda'u

---

---

miidiyaadhaan hawaasaaf ifa gochuun hubannoo uumuun gaarii dha. Gahuumsa ogeessotaatiin walqabatee rakkoon naamusaa akka hin uumamnes seerota hojiirra jiran ilaalchisee ogeesota maraaf leenjii kenuun akkasumas seerota kanneen salphaatti argachuu haalli itti danda'an uumamuu qaba.

- Gitni mirkaneessa ragaas gita “preponderance of the evidence” ta’uu qaba. Kunis dambiiwan yookiin qajeelfamoota naamusa ogeessota qaamolee haqaa keessatti ifatti haammamatuu qaba. Rakkoo naamusaa ogeessota qaamolee haqaa keessattuu matta’aan hojjechuun walqabatee jiru maqsuuf ragaalee naannootiin (circumstantial evidence) qofaadhaan, fakkeenyaaaf qabeenya maddi isaa hin beekamne qabatanii argamuun qofti itti-gaafatamaa akka taasisuu danda’u gochuun barbaachisaa dha.
  - Ogeessotni qaamolee haqaa yeroo hojii jalqaban, yeroo garagaraa hojiirra jiranii fi yeroo hojii gadi-dhiisan qaama bilisa ta’een haala itti-fufiinsa qabuun qabeenya horatan akka galmeessisan gochuu fi to’achaa adeemuu irratti ciminaan hojjetamuu qaba.
  - Qaamoleen haqaa yeroo yeroon hawaasa tajaajilamaa irraa duubdeebii fudhachuu kan dandeessisu waltajjiin dhaabbataa fi itti fufiinsa qabu aanaalee mara irratti uumamuu qaba.
-
-

Kana malees, hawaasni haqa isaa maallaqaan akka hin bitnee fi rakkoo kana saaxiluu akka qabu miidiyaa fi hubannoo qaamaan kennamuun akkasumas jaarsolii biyyaa, abbootii gadaa fi abbootii amantaa fayyadamuun jijiirama amalaa uumuun dirqama. Waldaaleen ogeessota seeraa cimoo ta'an akka uumamanii fi gochaa malaammaltummaa qaamolee haqaa hir'isuu keessatti gahee isaanirraa eeggamu taphachuu akka danda'an gochuun barbaachisaa dha. Manneen barnootaa seeraas koorsii naamusa ogummaa kennaniinis ta'e haalli bulchiinsa isaanii ogeessotni isaan biraan eebbfaman naamusa gaarii horatanii akka bahanii fi quuqama hawaasaa kan qaban akka ta'an hojjechuu qabu. Dhaabbileen miti-mootummaas (civil society) hubannoo hawaasaa cimsuu keessatti gahee isaanii bahachuu qabu.

- Hooggansi ofii isaatii naamusa kan qabu ta'ee rakkolee naamusaa ogeessota biratti mul'atan furuuf kutannoo qabaachuu qaba. Hooggansi dhimma naamusaatiif xiyyeffannoo addaa kennuu; to'annoo fi hordoffii cimsuu; ogeessa badii qabu adda baasuun abbaa itti gochuu fi qaama ilaallatuuf dabarsuu; qaamolee dhimma naamusaa irratti hojjatan, badii naamusaa qoratan, himatanii fi murtii kennan cimsuu qaba. Hooggantoota filachuu irratti of-eeggannoo cimaan fudhatamuun akka qabuu fi hooggantoota rakkoo naamusaa qaban yookiin dhimma naamusaa irratti kutannoo hin qabne immoo jijiiruun barbaachisaa dha. Akkasumas

---

---

namoota gara hooggansaatti dhufaniif leenjii kennuun barbaachisaa dha.

Yaadota furmaataa Mana Murtii Waliigala Oromiyaan ilaallatan

- Gareen gumii naannoo miseensota naamusa abbaa seerummaa qofa hojii dhaabbataa isaanii godhatanii hojjetanii fi hojii galmee yookiin hojii hooggansaa hin hojenne qabaachuu qaba. Gumiin waliigalaas dhimmoota oliyyannoон dhiyaataniif yeroo yeroon taa'ee haalli dhimma kaanirra dursa kennee itti ilaalu uumamuu qaba. Yeroon gareen gumii fi gumiin waliigalaa dhimma naamusaa itti ilaalanii murtii kennuu qaban seeraan ifatti daanga'uu qaba.
- Adeemsi hojii inspeekshinii kutannoo, gahumsaa fi loojistikii mataa isaa qabu, hawaasa mana murtiitiif sagantaawwan hubannoo cimsan qopheessuu akka danda'u gochuunis barbaachisaa dha. Dabalataanis, gareen inispeekshinii eeruun hanga dhiyaatuufitti eeguun osoo hin barbaachisiin galmeelee sakatta'uun rakkoo naamusaa adda baasuun qorachuu irratti xiyyeffannoo kennee hojjechuu qaba.
- Kana malees, si'oomina dhimmootni ittiin keessummaa'an fooyyessuu fi ragaas salphaatti argachuuf badiiwwan

---

---

naamusaa ciccimoo jedhamuun sadarkaa naannootti ilaalaman Adeemsi hojii inspeekshinii godinaa ilaalee himachuu akka danda'u aangessuu fi gumii abbootii seeraa godinaatiin akka ilaalaman gochuun barbaachisaa dha. Badiiwan naamusaa ciccimoo kanneen gareen gumii naannoo oliyyannoon akka ilaalan gochuun gaarii dha.

- Naamusa miseensota garee gumii fi inspeekshinii ilaalchisee qajeelfamni yookiin dambiin bahuu qaba.
- Haalli ramaddii gal mee muuxannoo yookiin ogummaa addaa ogeessotaa fi kuufama hojiitiin alatti sababa biraa bu'uureffachuu akka hin qabaanne gochuu fi kanaafis sirna ifa ta'e qabaachuun barbaachisaa dha. Ijoo seeraa fi firii dubbii falmisiisoo ta'an irratti abbootiin seeraa marii akka taasisan waltajjiin idilaa'aa ta'e manneen murtii mara keessattuu mijachuu qaba. Abbootiin seeraa naamusaan himataman murtiin osoo hin kennamiin yeroo hojii gadi lakkisan hordofuun itti-gaafatamummaa isaanii mirkaneessuu, yakkaanis kan gaafachiisu yoo ta'e himachiisu, hayyama abukaatummaa akka hin arganne badii raawwachiisuun yoo himataman hordofuun raawwachiisuun barbaachisaa dha. Kana gochuufis qaamolee haqaa gara garaa jidduutti haala itti waldubbisaa deemuun danda'amu ilaalchisee sirna barbaachisu diriirsuun dirqama ta'a.

-
-
- Dambiin naamusaa abbaa seerummaa akkaataa rakkoo naamusaa yeroo ammaa jiruuf furmaata kennuu danda'uu fi gochaawan gara garaa dabalataan badii ta'an haammachuu danda'uun fooyya'uu qaba. Fakkeenyaaf, darbiinsi yeroo kan lakkaa'amu guyyaa badiin sun raawwatamuun hubatame irraa ta'a bifaa jedhuun dambichi fooyya'uu qaba. Kana malees, dambichi naamusaa namoota hojjettoota ogummaa adda addaatiin mana murtii keessa hojjetanii haalli itti uwwisuun uumamuu qaba. Yeroon qaamni dhimma naamusaa ilaalu furmaata itti kennuu qabu dambii lakk 3/2001 kwt 13 jalatti “yeroo gabaabaa keessatti” jechuun teechifame baatii hanga kana jedhamee daanga'ee teechifamuu qaba.
  - Seerotni iftoomina hin qabnee fi hiikkoo garagaraaf saaxilaman hanga danda'ametti akka fooyya'an gochuu fi hangasittis leenjii adda addaa qopheessuun hubannoo walfakkaataa uumuuf hojjetamuu qaba. Fakkeenyaaf qajeelfama adabbii irratti yakkoota hundaafuu gulantaa baasuu, abbootiin seeraa ijoo seeraa irratti yeroo mara waliin mari'achuu akka aa deffatan gochuu, abbootii seeraa akkaataa dandeettii isaaniitiin qoodanii hojjachiisiun gargaarsa ni qabaata.
  - Rakkoo naamusaa ammalaajummaa fi neetworkiin hojjechuu xiqqeessuuf abbootii seeraas ta'e ofiseroota yeroon

---

---

bakka tokkoo bakka biraatti jijiiruunis barbaachisaa dha.

- Sirna qulqullinni gal mee yeroo yeroon itti sakatta'amu (audit) diriirsuun barbaachisaa dha.
- Rakkoo matta'aa fi faayidaan hojjechuu hir'isuu fi hambisuun akka danda'amu galmeen abbaa murtii tokko bira hanga dhumaatti akka hin turre gochuun gaarii dha.
- Inspeekshiniin godinaa uunka cabiinsi seeraa ifa ta'e irratti galmaa'u qopheessuun abbootii seeraa Mana Murtii Olaanaa oliyyannoo ilaalaniif kenuun uunkicha irratti ragaa guutamu bu'uureffachuun himannaan haalli itti dhiyaatu sirnaawaa haala ta'een itti adeemamu qaba.
- Itti fayyadama teeknooloojii cimsuu, fakkeenyaaaf, maashina sagalee waraabu bakka hundattuu hojii irra oolchuun barbaachisaa dha.

Yaadota furmaataa Biirroo Haqaa Oromiyaa ilaallatan

- Gareen Inispeekshinii naannoo bilisummaa qabaatee of-danda'ee akka hojjatu gochuun barbaachisaa dha. Sadarkaa godinaatti Adeemsi hojii inspeekshinii seeraan (dambii 161/05 kwt 74 jalatti) kan hundaa'e ta'ullee qabatamaan

---

---

hundaa'ee hin jiru. Akkaataa seera jiruutiin hundeessuu fi hojiitti galchuun barbaachisaa dha. Kana malees, gareen kun humna namaa fi loojistikiin akka cimu taasisuun barbaachisaa dha. Gareen inispeekshinii eeggattummaa hambisuun seera irratti hundaa'uun itti gaafatamummaa seeraan itti kennname bahachuu qaba. Gareen Inispeekshinii duudhaalee naamusaa irratti leenjii hubannoo cimsuu akka kenu taasisuu fi haala mijeessuun barbaachisaa dha.

- Gumiin waliigalaa oliyyannoo qofaadhaan dhimmoota naamusaa akka ilaaluu fi badiiwan ciccimmoo ilaalcissee himanna duraa akka ilaalu ‘garee gumii naannoo’ hundeessuun barbaachisaa dha. Qaanii ‘garee qulqulleessa komii murtii naamusaa’ jedhamuun dambii 161/2005 kwt 91 fi 99 jalatti akka hundaa'u teechifame immoo hafuu kan qabu dha. Miseensotni garee gumii naannoo dhimma naamusatiin ala hojii galmee fi kkf idileedhaan akka hojjetan ta'uu hin qabu. Kanaaf seerri jiru bu'uura kanaan fooyya'uu fi qaamolee dhimmi naamusaa ilaalan kanas irra deebiin hundeessuun barbaachisaa dha.
- Miseensota gumii abbootii alangaa filachuu irratti of-eeggannoontasifamuu qaba. Miseensotni gumii ofii isaaniitii rakkoo naamusaa irraa bilisa kan ta'anii fi fakkeenyummaa kan qaban ta'uu akka danda'an godhamuu qaba.

-
-
- Kana malees, badiiwwan naamusaa abbootiin alangaa raawwatan si'oominaan akka ilaalamu yeroon dhimmi tokko himannaan keessatti dhiyaachuu qabu akkasumas yeroon murtiin keessatti kennamuu qabu seeraan daanga'ee taa'uu qaba. Akkasumas galmeen naamusaa ilaallamaa jiru kamiyyuu beellama qabaachuu qaba.
  - Murtiin gumiin kenu barsiisaa akka ta'u hojjetamuu qaba.
  - Caasaan qondaala naamusaa qaamolee haqaa keessatti diriiree jiru hojiitti akka galu taasisuun barbaachisaa dha. Garee inispeakshinii fi qondaala naamusaa adda baasuu yookiin seeraa fi sirna isaan waliin itti hojjachuu danda'an bifaa iftoomina qabuun akka jiraatu taasisuun barbaachisaadha.
  - Namni himatame deebii barreeffamaa dhiheeffachuu qofa osoo hin taane beellama irratti qaamaan argamee akka falmatu, ragaa ittisaa namaas ta'e barreeffamaa yoo qabaate akka dhiheeffatu gochuun barbaachisaa dha.
  - Biiroon dambii fi qajeelfamoota naamusaa fooyya'iinsa barbaadan ilaalee fooyyessuu qaba. Kutaaleen dambichaa fooyya'iinsa barbaadanis: aangoo gumii godinnaa (kwt 97/3/) jalatti teechifame irratti badiiwwan xixiqqaa dabaluu, abbaan alangaa naamusaan badii taasifame oliyyannoo fudhachuuf mirgi qabu akka eeggamu taasisuu, madaalliin raawwii hoiij

---

---

ulaagaalee amala ogummichaa jiddu-galeessa godhatee akka gaggeeffamu qajeelfama dandeessisu baasuun barbaachisaa dha. Dambii ittiin bulmaata abbootii alangaa naannoo Oromiyaa irraa deebidhaan foyyeessuuf bahe lakk.161/2005 kew. 83 jalatti abbaan alangaa yeroo hojiiraa dhoorkamee jirutti mindaan isaa akka qabamu kan taa'e mirga akka qulqulluutti lakkaa'amuu fi jirenya maatii abbaa alangaas rakkooth saaxilu waan ta'eef haqamuu qaba.

- Galmeen abbootii alangaatiin hojjatamu yeroo yeroon odiitii gochuun barbaachisaa dha.

Yaadota furmaataa Komishini Poolisii Oromiyaa ilaallatan

- Dhimmootni marti komishinara (manajimentii komishinicha) bira gahuun hafee sadarkaa tokko gadi siqee akka fooyya'u gochuu, eeruu naamusaa dhiyaatuuf dafanii fala kennuu;
- Qondaalli naamusaa sadarkaa aanaatii hanga komishiniitti ramadamee jiru hojji biraa dhiisanii hojji qondaalli naamusaa hojjechuu qabu akka hojjetan gochuu;
- Tarkaanfii barsiisaa fudhachuu,
- Bilisummaa ogummaa qorataa poolisii sirna mirkaneessuu qabaachuu;

-
-
- Guddinni gulantaa muuxannoo caala naamusaa fi gahuumsa akka bu'uureffatu hojjetamuu qaba.
  - Calallii irratti kaadhimamtootni ulaagaa naamusaa barbaachisu kan guutan ta'uu siritti madaaluun akka danda'amu yeroo tokkotti kaadhimamaa lakkofsa olaanaa qabu osoo hin taane nama muraasa muraasaan marsaa adda addaan calaluu fi leenjisuuun barbaachisaa dha.
  - Leenjistoota koollejjii poolisii jiran gahuumsa isaanii cimsuu fi naamusa ogummaatiifis kaarikulamii koollejjichaa keessatti xiyyeffannoo kennuu;
  - Dambii ittiin bulmaataa bu'uureffachuun qajeelfamni naamusa ogummaa poolisii fi adeemsa himanna bitu bahuu qaba.
  - Poolisoota daldala seeraan alaa qabanii komishinii gaafatan naamusaa adabuuf bu'urri seeraa dandeessisu jiraachuun barbaachisaa dha. Hojiin daldala seeraan alaa qabuu aarsaa hedduu kan gaafatu ta'uu irraa kan ka'e poolisoota hojii kanarratti hirmaachifaman haalli itti jajjabeessuun danda'amu jiraachuu qaba.
  - Uffata seeraa sadarkaa isaa eege bituu, humna namaa gahaa horachuu;

-
-
- Guddina gonfoo fi faayidaawan gara garaa poolisiif kennaman keessatti muuxannoo qofa osoo hin taane sadarkaa barnootaa fi naamusa ogummaatiifis gatii olaanaa kennuu; akkasumas miseensotni sadarkaa barnootaa isaanii akka fooyeffatan carraa uumuufi;
  - Ogeessotni qabeenya to'atamaa tursiisan galmeessanii akka simatan gochuu fi yeroo yeroon to'achuu;

Yaadota furmaataa Komishinii Mana Sirreessaa Oromiyaa ilaallatan

- Komishiniin miseensota yeroo qacaru sirna calallii cimaa ta'e qabaachuu fi adeemsa seeraan taa'een ala miseensota fudhachuu hin qabu.
- Miseensotni sadarkaa barnootaa isaanii akka fooyeffatan carraa akka argatan gochuun miira ogummaa /professionalism/ cimsuu;
- Qondaalli naamusaa sadarkaa aanaatii hanga komishiniitti ramadamee jiru hojji biraa dhiisanii hojji qondaalli naamusaa hojjechuu qabu akka hojjetan gochuu;
- Tajaajiloota baankii fi akka sooramaa fa'a mooraa mana sirreessaa keessatti haala dhiyeessuun danda'amu mijeessuu;

-
-
- Meeshaalee jijiiramaa /riformiiwwan/ mootummaan fidu hojiirra oolchuu;
  - Humna namaa gahaa qabaachuu fi sa'aatii hojii miseensotaa sirreessuun miseensotni hojii isaanii akka kabajanii fi jaalatan gargaaruu;
  - Jijiirraan bakka hojii yeroo yeroon kennamuu qaba.
  - Miseensotni koree naamusaa kan gahuumsaa fi naamusa fooyya'aa qaban akka ta'an gochuu, tarkaanfi barsiisaa fudhachuu;
  - Tarkaanfin sirreffamaa hooggantootaa fi ogeessota irratti akka fudhatamu gochuu;
  - Faayidaalee miseensaa kanneen akka guddina gonfaa, uffata seeraa fi kkf yeroon dhiyeessuun kaka'umsa uumuu; ramaddii fi guddinni kennamus gahuumsa irratti caalaa akka xiyyeffatu gochuu;
  - Kaffaltiin miseensota sa'aatii darbaa hojjetaniif keessattuu miseensota eegumsaaf kaffaltii yeroo dabalataa kanfaluu yookiin sa'aatii seeraan hayyamame qofa akka hojjetan gochuu;

-
-
- Sirni qabeenyi sirreeffamaa ittiin bulu diriirfamuu fi haala walfakkaataan hojiirra oolfamuu qaba. Kanaafis qajeelfamni jiraachuu qaba.

Sakatta'iinsa Dhiibbaa Naannoo Gaggeessuu: Seeraa fi Hoj-maata

Bara qorannichi gaggeeffame: 2008

Qorannicha kan gaggeesse:

1. *Azzanee Indaalammaa (LL.B, Kaadhimamaa LL.M)*
2. *Waaqgaarii Dullumee (LL.B, Kaadhimamaa LL.M)*

Sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo adeemsa hojiirra oolmaa imaammata, sagantaa yookiin pirojektii tokkoo murteessuun dura miidhaa fi faayidaa inni naannoo irra geessisuu danda'u ittiin madaalamuu fi adda baafamu dha. Kaayyoo guddaan sakatta'iinsa dhiibbaa naannoo gaggeessuus adeemsa guddina itti fufiinsa qabu fiduuf taasifamu keessatti dhimmi naannoo xiyyeefannaakka argatu taasisuu dha.

Dhimmichis seerota Idila Addunyaa fi kanneen biyya keenyaa keessatti haguuggii argatee jira. Sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo, seerota idil-addunyaa kanneen akka Konveenshinii Sakatta'iinsa Dhiibbaa Naannoo Pirojektoota Daangaa Qaxxaamuranii, Dikilaareeshinii Ri'oo, Konveenshinii Mootummoota Gamtoomanii Jijiirrama Qilleensaa fi Lubbu Qabeeyyii Garaa Garaa fi kanneen biroo keessatti beekamtii argateera. Biyyootni adda addaas haala sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo gaggeeffamu irratti seera mataa ofii isaanii baafataniiru.

Biyyi keenyas seerota idil-addunyaa kanneen kan mallatteessite yoo ta'u, seerota adda addaa keessattis sakatta'iinsa dhiibbaa naannoof haguuggii kenniteefii jirti. Heera Mootummaa Federaalaa, Imaammata Naannoo, labsii albuuda baasuu, labsii to'anno faalama naannoof, labsii sakatta'iinsa dhiibbaa naannoof fi seera yakkaa keessatti sakatta'iinsa dhiibbaa naannoof gaggeessuun barbaachisaa akka ta'eetti ibsamee jira. Akka naannoof haguugii kennan bahaniiru. Heera mootummaa naannichaa, labsii sakatta'iinsa dhiibbaa naannoof, labsii albuuda baasuu akkasumas labsii to'anno faalama naannoof fa'a keessatti haammatamee jira.

Haguuggii seeraa akka Mootummaa Federaalaattis ta'e akka Naanno Oromiyaatti jirutti dabatalaan, qaamoleen seerota kanneen abbumman akka raawwachiisaniif hundaa'anis ni jiru. Haata'u malee, sakatta'iinsa dhiibbaa naannoof gaggeessuu akka naannoof keenyaatti taasifamaa jiru ilaalcissee hanqinaaleen adda addaa akka jiran qorannoo kanaan adda baheera.

Hanqinaaleen kunneenis bal'inaan kan mul'atan qajeeltoo fi adeemsa sakatta'iinsi dhiibbaa naannoof hordofuu qabuun kan walqabatani dha. Dabalataan, qaamolee addaa addaa waliin qindoomanii hojjechuu, bu'uura sakatta'iinsa gaggeeffameetiin raawwatamuufi raawwatamuudhabuu irratti hordoffi fi to'anno

---

---

kan hin gaggeeffamne ta’uu; akkasumas qaama naannoorratti miidhaa geessise irratti tarkaanfi seeraa fudhachuu waliin walqabatees hanqinaaleen ni jiru.

Qajeeltoo sakatta’iinsi dhiibbaa naannoo gaggeeffamu hordofuu qabu keessaa tokko qaamolee adda addaa *hirmaachisu fi bu’aa isaa beeksisuu* dha. Kana ilaachisee pirojektootaaf sakatta’iinsi dhiibbaa naannoo yeroo gaggeeffamu qaamoleen kallattiinis ta’e al-kallattiin dhimmichi isaan ilaallatu qixa barbaadameen hirmaachaa akka hin jirre qorannoon agarsiiseera. Iddoo hawaasni irratti hirmaatettis yaadni namootni yeroo sakatt’iinsi dhiibbaa gaggeeffamu irratti hirmaatan kaasan fudhatamuu fi fudhamuu dhabuu fi dhumarratti hawaasaaf ifa gochuu irratti rakkootu jira.

Hanqinni biroon, gorsitootni yeroo sakatta’iinsa gaggeessan ragaa sirrii ta’etti tajaajilamuu dhabuu dha. Gama kanaan gorsitootni osoo qabatamaan haala naannichaa hin beekiin sakatta’iinsa dhiibbaa naannoo pirojektii biroof qophaa’e garagalchuun dhiyeessuu fa’atu mul’ata. Kun immoo kaayyoo sakatta’iinsa dhiibbaa gageessuun barbaadame galmaan gahuu keessatti hudhaa guddaa dha.

Dambiin pirojektoota sakatta’iinsa dhiibbaa naannoo barbaadaniif hin barbaanne adda baasu bahuu dhabuu rakkoo biraati. Kana irraa ka’uunis, pirojektootni tokko tokko

---

---

sakatta’iinsa dhiibbaa naannoo gaggeessuu osoo qabani osoo hin gaggeessiin haalli gara hojiitti galan jiraachuu isaati. Kun immoo, adeemsa guddina itti fufiinsa qabu fiduu keessatti naannoof xiyyeffannoo kennamuu qabu akka hin kennamne taasisaa kan jiru ta’uu isaati.

Rakkoon inni bira, sakatta’iinsa dhiibbaa gaggeessuus ta’e madaaluun ogeessota ogummaa addaa addaa qabaniin ta’uu dhabuu dha. Sadarkaa Biiroottis ta’e Godinaaleetti ogeessotni sakatta’iinsa gaggeeffame madaalan gahaan hin jiran. Sakatta’iinsa kanneen gaggeessan ilaalchisees haalli qabatamaan ittiin hoijetamaa jiru ogeessota adda addaan osoo hin taane namoota muraasa qofaani dha.

Sakatta’iinsi dhiibbaa naannoo akka naannoo keenyaatti gaggeeffamaa jiru hanqinaalee qabu keessaa inni tokko, adeemsa keessa darbuu qabu keessa osoo hin darbiin kan gaggeeffamu ta’uu isaati. Adeemsota sakatta’iinsi dhiibbaa naannoo keessa darbuu kanneen akka: calallii duraa, calallii, daangessuu, sakatta’iinsa gaggeessuu fi murtii dabarsuu irratti hanqinaaleen ni jiru. Hanqinni kunis akka uumamu kan taasisaa jiru haala sakatta’iinsi ittiin gaggeeffamu ilaalchisee qajeelfamni (*guideline*) bahee hojiirra oole dhabamuu dha.

Pirojektootni sakatta’iinsa dhiibbaa naannoo gaggeessanii dhiyeessan hojiitti hiikuu irratti rakkoo bal’atu jira. Kanarraa

---

---

kan ka'e ogeessotni to'annoof yeroo deemanillee mooraa seensisuu diduun ni mul'ata. Manni hojii to'annoof kana gaggeessus ogeessota gahaa ta'e dhabuu, hanqina baajataa, loojistikii fi kutannoo qabaachuun ni mul'ata. Sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo gaggeeffamu hojiirra ooluu dhabuun miidhaawan pirojektootaan naannoo irra qaqqabaniif sababa adda duraan caqasamuu danda'u dha.

Rakkoon sakatta'iinsa dhiibbaa naannoo gaggeessuun walqabatee jiru inni biraan hanqina qindoomina qaamolee addaa addaati. Eegumsi naannoo akka hojii waajjira tokkoo qofatti kan ilaalamaa jiru ta'uu irraa kan ka'e miidhawwan naannoo irra gahan irratti waliin mari'achuun furmaata barbaaduu irratti hanqinatu jira.

Hordoffi fi to'annoon walqabatees rakkoon ni jira. Qaama miidhaa naannoo irratti dhaqqabsiise irratti tarkaanfii seeraa fudhachuu dhabuun bal'inaan mul'ata. Kunis rakkolee adda addaa irraa madda. Isaan keessaa: qaama miidhaa geessise adda baasuun rakkoo ta'uu; laaboratoriin naannoo dhabamu; sadarkaan naannoo haala qabatama naannichaa giddugala godhate bahuu dhabuu; ragaan gahaan yoo jiraateyyuu Biiron aangoo seeraan kennameefii jirutti sirnaan fayyadamuu dhabuu; iftoomina dhabuu seerotaa fi dhimma kana ilaachisee hubannoон dhabamuу fa'a.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Hanqinootaa fi rakkooowwan olitti ka'an kana xiqqeessuu yookiin furuuf yaadotni furmaata gaditti dhiyaataniiru.

- Murteewwan naannoo irratti taasifaman uummata hirmaachisuu fi bu'aa isaa beeksisuun mirgoota heeraa fi seerota idil-addunyaa biyyi keenya mallatteessiteen haguuggii argate dhugoomsuuf yeroo sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo gaggeeffamu uummatnii fi ogeessotni adda addaa mariisifamuu qabu. Tooftaa adda addaatti gargaaramuu odeeffannoo irraa fudhachuu fi biraan gahamuu qaba. Fakkeenyaaaf, Televijinii (TV), Raadiyoo, Gaazexaa irratti maxxansiisuun, xalayaa waamichaa erguun, beeksisa baasuun, biroosherii fi kkf'tti gargaaramuu yaada isaanii fudhachuu fi odeeffannoonaan biraan gahamuu qaba.

Erga yaada isaanii fudhatanii boodas bu'aan yaada isaanii maal irra akka gahe ummataaf ibsuun barbaachisaadha. Kunis maloota armaan olii fi kanneen birootti tajaajilamuun ta'uu danda'a. Namootni itti hirmaatanis mala iddattoon haala ummata naannoo sanaa bakka bu'uu danda'uun ta'uu qaba. Kanaaf, haala itti odeeffannoonaan qaamolee adda addaa bira gahuu qabu, yaada isaanii kennuu qaban, bu'aan isaan dhaqqabuu qabuu fi komii yoo qabaatan qaama itti dhiyeeffatan sirni hoogganu jiraachuu qaba.

Labsiin sakatta'iinsa dhiibbaa naannoo keenyaas haala kana haguuguun osoo fooyya'ee gaarii dha.

- Sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo yeroo gaggeeffamus ta'e yeroo xiinxalamu (madaalamu) qaamaan iddo pirojektichi itti hojjetamuuf karoorfame deemuu haala qabatamaa pirojekticha waliin deemuu danda'uun odeeffannoonaan (ragaan) funaanamuu qaba. Kanas qaamoleen eegumsa naannoo irratti hojjetan sadarkaa sadarkaan jiran sirnaan hordofuun mirkaneessuu barbaachisa.
- Pirojektootaa fi sanadoota mootummaa sakatta'iinsa dhiibbaa naannoo gaggeessuu qabamanii fi hin qabne labsiin dambii bahuun murtaa'a jedhee kallattii kaa'eera. Bu'uuruma kallattii kaa'ameen dambiin kun haala qabatama naannoo keenyaa giddu-galeessa godhatee kaabinee mootummaa naannichaatiin bahuu qaba. Qaamni pirojektii sakatta'iinsa gaggeessuun barbaachisu osoo hin gaggeessiin yookiin qaama aangoo qabuuf dhiyaatee fudhatama argachuu isaa hin mirkaneeffatiin eeyyama kenne irratti ittigaafatatummaan dhuunfaa akka jiraatu taasifamuu qaba.
- Hojiin eegumsa naannoo hojii waajjira tokko qofaan hojjetamu osoo hin taane qindoomina sekteroota baay'ee kan barbaadu dha. Kanaaf mariin qaamolee adda addaa gidduutti idilaa'uu qaba. Qaamoleen sunis haala eegumsa

---

---

naannoo irratti karoora waliin baafachuu qabu. Akkasumas, sekteroota hojiin isaanii naannoo miidhuu danda'u hojjetan keessatti qaamni bu'uura seeraan hojjechuu fi dhiisuu isaanii hordofu hundeffamuu qaba.

- Seera keenya keessatti faalama qaamni geessise itti gaafatamuu kan danda'u dirqama daangaa yookiin dhorka seeraan tumamee jiru yoo cabse akka ta'e dha. Dhorki yookiin daangaan jedhamu kun *sadarkaa eegumsa naannoo* haala naannicha giddugala godhachuun kan bahu dha. Kanaaf, qaama faalama geessise itti gaafatamummaa taasisuuf Biiroon Lafa Baadiyaa fi Eegumsa Naannoo Oromiyaa haala naannichaa giddugala godhachuun sadarkaa eegumsa naannoo (*faalama sagaleen ala*) baasuu qaba. Dabalataan, *laaboraatoorii naannoo* dhaabuun bu'uura sadarkaa bahe sanaan hojjechuu fi dhiisuun ittiin adda baafamuu danda'u hojiirra oolchuu qaba.
- Biiroon warshaalee fi dhaabbilee misoomaa naannicha keessatti gaggeeffamaa jiran keessaa dhangala'aa fi gataawan adda addaa bahan naannoo irratti miidhaa akka hin geessisne, sadarkaa eegumsa naannoo eeganii akka adeeman, seerota dhimma naannoo ilaallatanii bahanii jiranii fi imaammanni mootummaa waa'ee naannoo akka hojiirra oolaniif *odiitii naannoo* gaggeessuu qaba. Bu'aa odiitii irratti hundaa'uun tarkaanfiin barbaachisaa ta'e fudhatamuun gaarii ta'a.

-
-
- Pirojektootamisoomaagaggeeffamaajiranifi gaggeeffamuuf karoorfaman bu'uura eegumsa naannoof taasisuuf waadaa seenaniin raawwachuu fi dhiisuu isaanii Biiron yeroo yeroon to'annoo fi hordoffi taasisuu qaba. Kanaafis, hanqina ogeessota dhimma sanaan walqabatan, baajataa fi loojistikii adda addaa guuttachuu qaba. Dabalataan dhimma kana guutummaatti galmaan gahuuf yookiin xiyyeeffannoo guddaan hojjechuuf akkuma muuxannoo mootummaa *Federaalaa sadarkaa aanaa hanga Naannootti Waajirri Eegumsa Naannoof danda'ee hundaa'uun gaarii dha.*
  - Biiron qaama naannoo irratti miidhaa geessisaajiru irratti tarkaanfi seeraa fudhachuu yookiin akka irratti fudhatamu gochuu qaba. Dabalataanis, qaamota naannoo irratti faalama geessisan baasii isaaniitiin akka qulqulleessaniif raawwiin isaa dambii bahuun murtaa'a kan jedhame baasuun hojiirra oolchuun barbaachisaadha. Kanaan walqabatees, Waajirri Eegumsa Naannoogeeessa seeraa qabaachuun filatamaadha.
  - Rakkoo guddaan hojiirra oolmaa sakatta'iinsa dhiibbaa naannoottiiin walqabatee jiru, bu'uura labsii lakk. 299/2002 keewwata 14(1) jalatti tumamee jiruun pirojektootni eeyyama Federaala irraa argatan yookiin hojiin isaanii Federaalaan to'ataman sakatta'iinsa dhiibbaa naannoogaggeeffame xiinxaluu fi hojiirra oolmaa isaanii kan to'atu Federaala akka ta'eetti ibsameera. Kun immoo pirojektootni
-
-

---

eeyyama federaalaargatan naannoonaakka hin to'atamnee fi sakattaiinsa dhiibbaanaannoisaanii Federaalatti akka hafu taasisseera. Akka labsii lakk. 300/2002tti waa'ee faalama naannoilaalchiseenannoona federaallis aangoo akka qabaniif seerota naannoona bahanis kabajamuu akka qabu tumameera. Akka labsii Naanno Oromiyaa labsii lakk. 176/2005 fi lakk. 177/2005tti pirojektoota naanno Oromiyaa keessa jiran irratti raawwatiinsa akka qabaatu ibsameera. Pirojektootni sababuma federaala irraa eeyyama argataniif qofa to'annoona Federaalaaf kennama taanaan warreen hojii walfakkaataa dalagan garuu qaama adda addaa irraa eeyyama fudhatan, seerota garaa garaatiin akka bulan kan taasisuu dha. Kun immoo walqixxummaa Heera Mootummaa keessa jiru kan faallessu ta'a. Kanaaf, kaayyoo labsii kanaa akka waliigalaatti hojiirra oolchuuf tumaan seera kanaa naannoona aangoo sakattaiinsa dhiibbaanaannoisaanii xiinxaluu (madaaluu) fi hojiirra oolmaa isaanii to'achuu akka danda'utti fi pirojektootni naanno Oromiyaa keessatti raawwataman seera naannichi baasu kabajuu akka qabaniitti hubatamuu qaba.

- Sakattaiinsa dhiibbaanaannoohaajiirraoolchuufrakkoo guddaan hubannoodhabuu abbootii pirojeekti, qaama sakattaiinsa dhiibbaanaannoogaggeessuu, madaaluu, ogeessota waajjira haqaa, manneen murtii fi sekteroota

---

---

adda addaa bira jiru dha. Kanaaf, qaamolee kanaaf seerota eegumsa naannoo irratti akka naannoottii fi federaalaatti bahan irratti leenjiin hubannoo cimsu kennamuufi qaba.

- Sakatta'iinsi dhiibbaa naannoo gaaggeeffame yeroo xinxalamu (madaalamu) ogeessota ogummaa adda addaa qabaniin ta'uu qaba. Kanaaf, Biiroon Lafaa fi Eegumsa Naannoo yookiin Waajjirri Lafaa fi Eegumsa Naannoo ogeessota kana guuttachuu qaba. Dabalataan, haala sakatta'iinsa gaggeeffame irratti hundaa'ee wantootni sakatta'iinsa xiinxaluuf (madaaluuf) barbaachisan ogeessotaaf guutamuu qaba. Keessattuu, dookumentiin sakatta'iinsa dhiibbaa naannoo bal'aa fi dhimma xiyyeffanna barbaadu waan ta'eef haala dhimmichaa irratti hundaa'uun yeroo gahaan kennamuufi qaba.
- Qajeelfama (*guideline*) haala itti sakatta'insa dhiibbaa naannoo gaaggeeffamu, seerri mirgaa fi dirqama gorsitootaa haguugu bahuun hojiirra ooluu qaba.
- Labsiin Bulchiinsa Inveestimeentii Mootummaa Naannoo Oromiyaa labsiin lakk.138/2000 dhimma eegumsa naannoo ilaalchisee labsii sakatta'iinsa dhiibbaa naannoo mootummaan naannoo Oromiyaa labsii lakk. 176/2005

---

waliin walsimuqaba. Labsichi eeyyama investimentii argachuufis ta'e isa kennname haquuf yookiin tursiisuuf naannoo irratti miidhaa geessisuu fi geessisuu dhabuun akka ulaagaa tokkootti haala ilaalamuu danda'uun fooyya'uu qaba.

Rakkoowwan Adeemsa Seera Wixineessuu Keessatti Mul'atan: Haala Qabatamaa Naannoo Oromiyaa

Bara qorannichi gaggeeffame: 2007

Qorannicha kan gaggeessan:

1. *Azzanee Indaalammaa (LL.B, Kaadhimamaa LL.M) fit*
2. *Faasil Saamu'eel (LL.B, M.A, LL.M)*

Argannoowwan Gurguddoo Qorannichaa

Seerri adeemsota barbaachisaa ta'an keessa darbee tumamu nageenya, tasgabbii, misooma, guddinaa fi jijiirama hawaasaa fooyyessuu keessatti gahee olaanaa qaba. Seerri adeemsa hirmaachisaa hin taanee fi fedhii uummataa giddu gala godhatee hin wixineeffamne, qorannoo fi qo'annoona hin deeggaramne akkasumas rakkoo qabatamaa mul'atu osoo hin bu'uureffatiin bahe garuu rakkoo hawaasaatiif furmaata ta'uu irra madda rakkoo ta'uu danda'a.

Adeemsi wixinee seeraa akka naannoo keenyaatti bifaa saayinsaawaa fi wal fakkaataa (*uniform*) ta'een gaggeeffamaa hin jiru. Haala qabatamaa naannoo keenyaa yeroo ilaallu, adeemsaalee wixineessa seeraa sadarkaa sadarkaadhaan jiran hordofuu dhabuu fi kallattiidhaan gara seera wixineessuutti

---

---

deemuun ni mul'ata. Kunis qulqullina seerota bahanii irratti dhiibbaa mataa isaa kan hordofsiisaa jiruu fi seeronni bahanis kaayyoo galmaan gahuu barbaadan osoo galmaan hin gahiin akka hafan kan taasisaa jiru dha.

Kana malees akka naannoo keenyaatti wixineewwan seeraa dhiyaatan qo'anno fi qorannooodhaan kan hin deeggaramne waan ta'eef, haqinaaleen gara garaa akka mul'atan taasiseera. Kunis seerotni fedhii hawaasa naannichaa jiddu-galeessa hin godhatne akka bahan keessattuu seerota hatattamaan baasuuf jecha seerota Federaalaa kallatiidhaan gara naannootti fiduun rakkoo bal'inaan mul'atu dha. Dambiin Hojimaata Mana Marii Bulchiinsa Mootummaa Naannoo Oromiyaa lakk.131/2003 keewwata 15 jalatti akkuma teechisu barbaachisummaa seera bahuuf yaadamee fi bu'aa inni biyyaafis ta'e hawaasaaf gumaachu beekuuf wixineen isaa qorannoon deeggaramee dhiyaachuu qaba. Qabatama jiru yeroo ilaallu garuu yaadni kun sirnaan hojii irra oolaa hin jiru.

Gama biraatiin, haala qabatamaa akka naannoo keenyaa fi sadarkaa biyyaattis jiru yeroo ilaallu seerri kallatiidhaan

---

---

adeemsa wixinee seeraa hoogganuu fi qaamni abbummaadhaan adeemsa isaa hordofus hin jiru. Inni kunis qaamoleen adda addaa akka harka itti galfatan karaa kan banee fi wixineewwan seeraa qophaa'an irratti mariin gahaan qaamolee adda addaa hirmaachisu akka hin gaggeeffamne sababa ta'eera.

Wixinneen seeraa ogeeyyii gahuumsa, dandeettii fi muuxannoo hojichi barbaadu qabaniin akka raawwatamu taasisuu irrattis hanqinni guddaan ni mul'ata. Qabatamni jiru yeroo ilaalamu Manneen Hojii Mootummaa seerri akka bahuuf barbaadan seera ofii isaaniitii wixineessanii kan dhiyeessanii fi ogeeyyiin wixinicha qopheessanis wixinee seeraa qopheessuu irratti ogummaa barbaachisu kan hin qabne dha. Wixinee qopheessuun dura xiinxala gahaa gaggeessuu irrattis qaawwa guddaatu jira. Adeemsa qophii wixinee seeraa keessatti fayyadama afaanii fi seerlugaa akkasumas hiikkaa jechootaa irratti sirnaan kan hin hojjatamnee fi hojii irra oolmaadhaaf rakkisaa haala ta'uun wixinneen seeraa qophaa'aa akka jiru qorannoo kanaan agarsiifameera.

Rakkoon inni biraa gama kanaan mul'atu tokko, maanuwaaliin wixinne seeraa dhabamuu dha. Seerotni bifa wal fakkaatuun akkasumas qulqullinaan akka wixineeffaman dandeessisuuf maanuwaalii adeemsa wixinne seeraa qabaachuun murteessaa dha. Haata'uuyuu malee, xiyyeeffannoo kennuu dhabuu irraa kan ka'e maanuwaaliin kun qophaa'ee hojiirra oolee hin jiru.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Hanqinaalee adeemsa wixinee seeraa qopheessuun walqabatee akka naannoo keenyaatti mul'atan furuuf yaadotni furmaataa armaan gadii akeekamaniiru.

- Adeemsi wixineessa seeraa qaama addaa abbummaa isaa fudhachuun hojjetuun gaggeeffamuu qaba. Kanaaf, giddugaleessi (dhaabbanni) of danda'e tokko hundeffamuu qaba. Qaamni hundeffamu kun ogeessota adda addaa fakkeenyaaf ogeessota seeraa, ogeessota afaanii fi ogeessota biroo hojii wixineef barbaachisan qabaachuu qaba. Hanga qaamni kun gurmaa'utti rakkoo yeroo amma qabatamaan mul'atu furuuf Adeemsa Hojii Qorannoo fi Qophii Wixinee Seeraa Biirroo Haqaa Oromiyaa jala jiru ogeeyyii gahuumsaa fi muuxannoo seera wixineessuu qabaniin cimsuun hojii seera wixineessuu abbummaadhaan akka raawwatan haalli mijataan uumamuu qaba. Seerotni jiranis haala kanaan walsimachuu danda'uun fooyya'uun qabu.
- Seerri adeemsa wixinee seeraa hoogganu bahuun hojiirra ooluu qaba. Dabalataan, wixineessaan yeroo seera wixineessu ulaagaa yookiin adeemsa inni hordofuu qabu akkasumas mirgaa fi dirqama isaa kan ibsu *Maanuwaaliin* adeemsa wixinee seeraa qophaa'uun hojiirra ooluu qaba.

-
-
- Rakkoolee gama adeemsa wixinee seeraan jiru ilaalchisee qaamni dhimmicha ilaalu seerri irratti naaf haa bahu jedhu ulaagaa qajeelfamni wixinee (*drafting instruction*) guutuu qabu hunda guutuu barreffamaan qaama seera wixineessuuf kennuu qaba. Innis qorannoo fi qa'annoon kan deeggaramee dhiyaatu ta'uu qaba. Kanas seerri yookaan qajeelfamni dirqisiisu jiraachuu qaba.
  - Wixineessaan gahumsaa fi muuxannoo kan qabu akkasumas qajeeltoo adeemsa wixinee seeraa irratti leenjii kan fudhatee fi dandeettii afaanii olaanaa kan qabu ta'uu qaba. Yoo danda'ame baruumsa addaa wixinee seeraa (specialization) kan qabu ta'uu qaba. Akkasumas qaamolee kanaaf yeroo yeroon leenjiin gahumsa cimsu kennamuufi qaba.
  - Rakkoolee adeemsa seera baasuu keessatti akka naannoo keenyaatti mul'atan keessaa tokko uummata hirmaachisuu dhabuu dha. Kanaafimmoo akka sababaatti kan ka'uu danda'u adeemsa seera baasuu keessatti hirmaannaan uummataa akka jiraatu seerri dirqisiisu dhabamuu isaati. Kanaaf, qaamolee hawaasaa adeemsa seera baasuu keessatti hirmaatan, baay'ina namoota hirmaachuu qabanii, haala itti hirmaachuu qaban, haala yaadni isaanii itti keessummeeffamuu qabu, kkf seeraan tumuun barbaachisaa dha. Dambii Hoj-maata Mana Marii Bulchiinsa Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Lakk.

131/2003 keewwata 5(d) jalatti gaaleen ‘*barbaachisaa ta’ee yoo argame qaamota biroo dhimmi isaa ilaalu waliin marii gaggeessuun wixineen akka gabbatu ni taasifama*’ jedhu haqamuun ‘*qaamota dhimmi isaa ilaalu waliin marii gaggeessuun dirqama*’ bifa jedhuun sirreffamuu qaba.

Yakka Dirqisiisanii Gudeeduu: Rakkooowwan Qorannoo
Yakkaa Irraa Hanga Murtii Kennisiisuutti Mul'atan

Bara qorannichi gaggeeffame: 2007

Qorannicha kan gaggeesse: Faasil Saamu'eel (LL.B, M.A, LL.M)

Argannoowwan Gurguddoo Qorannichaa

Yakkoota yeroo hedduu dubartootaa fi daa'imman irratti raawwataman keessaa tokko yakka dirqisiisanii gudeeduuti. Raawwatamuu yakka kanaa ilaachisee eeruun dhiyaatus akka Naannoo Oromiyaatti akkuma yakkoota biroo dubartootaa fi daa'imman irratti raawwatamanii lakkooofsi isaa yeroo gara yerootti dabalaan dhufeera.

Qorannoon kun adeemsa kenniinsa haqaa yakka dirqisiisanii gudeeduu keessatti hanqinaaleen adda addaa qaamolee gara garaa bira akka jiran agarsiiseera.

Rakkoolee gama qorattoota poolisiitiin jiran yeroo ilaallu: rakkoo gahuumsa, xiyyeffanna barbaachisu kennuu dhabuu, rakkoo naamusaa, rakkoo dhiyeessa meeshaalee qorannoo fi loojistiksi, qorattoota dubartootaa leenjii addaa qaban dhabuu, mala saayinsaawa ta'etti fayyadamuu dhabuu fi barmaatileen hojjachuu, kutaa qorannoo mijataa ta'e dhabuu, iddo turmaataa miidhamtootaaf ta'u dhabuu kanneen jedhan isaan ijoo dha.

Kanumaan walqabatee, muuxannoon biyyoota adda addaa fakkeenyaaaf Inglaaandii fi Filippiins keessatti qorannoo yakkaa keessatti sadarkaawwanii fi tarkaanfiwwan fudhatamuu qaban ilaachisee qajeelfama yookin maanuuwaalii qorannoo qopheessuun kan itti fayyadaman yoo ta'u, maanuuwaalichis bifa ragaa funaanamuu, akkamitti akka funaanamu, tarkaanfiwwan fudhatamuu qaban maal fa'a akka ta'an, ragaa gahaa argachuuf qorataan poolisii maal irratti akka xiyyeffachuu qabu, ragaawwan argaman bifa kamiin akka sassaabbamanii fi of-eggannoo taasifamuu qaban fa'a ni tarreessa. Haala qabatamaa biyya keenyaatiin maanuuwaaliin bifa kanaan qophaa'e hin jiru. Kunis qorannoon yakkaa bifa faffaca'een akka gaggeeffamuu fi bu'a-qabeessa akka hin taane kan taasisaa jiru dha.

Rakkoleen gama abbootii alangaatiin adeemsa haqa kennisiisuu yakkoota gudeeddi wajjin wal qabatanii mul'atanis: gadi bu'anii qorachuuf fedhii dhabuu, xiyyeffanna kennuu dhabuu, keewwata sirrii hin taane jalatti himata hundeessuu, ragaa himata isaa hin deeggarre yookin qulqullina hin qabne dhiyeessuu, rakkoo naamusaa fi gahuumsaa fa'aa dha.

Rakkolee abbootii seeraa biratti mul'atan yeroo ilaallu immoo madaallii ragaa yakka gudeeddi akkuma yakkoota birootti ilaaluu, mirga wabii eeguu, xiyyeffanna kennuu dhabuu, rakkoo namusaa fi kkf isaan hangafa.

Rakkooleen waajjira dhimma duubartootaa fi daa'immanii wajjiin wal qabatanii mul'atanis: ogeeyyi gahuumsa qaban dhabuu, hojii dhimma dubartootaa keessattuu nageenya dubartootaa eegsisan hojjachuu irra dhimmoota birootiif xiyyeefannaa kennuu fa'aa dha.

Rakkoolee hawaasa bira jiran yeroo ilaallu immoo ragaa bahuu dhabuu, dhimmoota araaraan hiikuuf tattaaffin jaarsolii biyyaatiin godhamuu, yakkootni kunneen yeroo raawwataman yeroo gabaabaa keessatti gara seeraatti geessuu dhabuu fi kkf kaasuun ni danda'ama.

Kana malees, adeemsa kenniinsa haqaa yakka dirqisiisanii gudeeduu keessati rakkoo guddaa kan uumaa jiru inni tokko ragaan manneen yaalaa irraa argamu yeroo barbaadamutti kan hin qaqqabne ta'uu, ifa ta'ee barreefamuu dhabuu, ragaan sobaan kennamu jiraachuu, hanga miidhaa gahee siritti agarsiisuu dhabuu, miidhamtoota harka qalleeyyiif tajaajila bilisaa kennuu diduu, umurii reenjiin (range) kaa'uu, fi kkf fa'a caqasuun ni danda'ama.

Gama biraatiin, eegumsi mirga dubartootaa fi daa'immaniif taasifamu fooyya'aa dhufuu isaa garmalee gargaaramuudhaan himata sobaa dhiyeessuunis rakkoo babal'ataa dhufe ta'uu qorannoон kun ni agarsiisa. Waldhabbi gara garaa isaan jidduutti uumamu irraa ka'uun dubartootni yookin maatiin

---

---

daa'immanii akka yakki gudeeddii raawwatameetti sobaan eeruu haalli itti dhiyeessan uumamaa kan jiru dha.

Yaadawwan Furmaataa Qorannichaa

Rakkoolee gurguddoo qorannichaan adda baafamaniif yaadotni furmaataa armaan gadii teechifamaniiru.

- Rakkoo gahuumsaan wal qabatee olitti ibsame furuuf ogeessota qaamolee haqaatiif, keessattuu qorattoota poolisii fi abbootii alangaatiif leenjiin kennamuu qaba. Leenjichi qorannoo yakkoota dubartootaa fi daa'imman irratti raawwatamanii fi itti fayyadama teeknolojii irratti xiyyeffachuu qaba. Akkasumas, yakkoota dubartootaa fi daa'imman irratti raawwataman ilaalchisee qorattoota hubannoo fi beekumsa gahaa qaban ramaduun barbaachisaa dha. Abbootii seeraatiifis madaallii ragaa yakkoota kanneenii irratti leenjiin kennamuu qaba.
- Dubartootni yakki isaan irratti raawwatame waan isaan mudate bilisa ta'anii akka himachuu danda'an qorattoota dubartoota ta'anii fi gahuumsa barbaachisu qaban ramaduun fayidaa ni qabaata.
- Maateriyaalota hojii qoraannoof barbaachisan guutuuf, baajatni gahaa fi loojistiksiin barbaachisaan akka

---

---

ramadamu gochuuf Bulchiinsi Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Komishiniin Poolisii Oromiyaa fi Biiroon Dhimma Dubartootaaf Daa'immanii waliin ta'uun hojjechuu qabu.

- Dhimmoota yakka gudeeddii araaraan hiikuuf giddu lixummaa jaarsoliin biyyaa taasisan hambisuuf hojii hubannoo uumuu irratti hojjechuu fi namoota sirraa'uu hin dandeenye irratti haala namoota birootiifis baruumsa ta'uu danda'uun tarkaanfi seeraa fudhachuun barbaachisaa dha.
- Walitti dhufeenya qaamolee haqaa fi dhaabbilee fayyaa cimsuufis hojjetamuu qaba. Kunis rakkoo gama ragaa mana yaalaatiin jiru furuuf kan gargaaru dha. Manneen yaalaa miidhamtoota dhuunfaa yakka gudeeddii akkuma wal'aansa kamiittiyuu ilaaluun keessummeessuun alatti ragaa dhimma gudeeddii irratti kennamu haala murtii haqaa deeggaruu danda'uun akka qopheessan hubannoo isaanii cimsuun barbaachisaa dha. Rakkoolee kanneen furuuf foramii waliinii iddo muraasatti jalqabame itti fufsiisuu fi bakkeewwan hin eegallettis itti adeemuun barbaachisaa ta'a.
- Miidhamtoota dhuunfaa yakka gudeeddiitiif iddo qorannoo yakkaa fi turmaataa mijataa qopheessuun

---

---

barbaachisaa dha. Iddoon keessummeessaa mijataa ta'uu yoo baate dubartootni yakki kun irratti raawwatamee dhufan akkaataa barbaadaniin miidhaa isaan irra gahe akka hin himanne isaan taasisa. Kana malees, dubartiin yakki irratti raawwatamee dhufte miidhaan lammataa xiinsammuu ishiirra akka hin geenyeef (secondary victimization) bakka qoranna addaa qabaachuun murteessaa dha. Dabalataaniis, miidhamtoota yakkaa kanneeniif iddo turmaataa qopheessuun barbaachisaa dha. Kunis, miidhamtoota yakka kanaa miseensa maatii ykn nama isaan bulchuun yakki irratti raawwatameef nageenya isaaniitiif gaarii waan ta'uufi dha.

- Miidhaa xinsammuu fi hamilee miidhamtoota yakka gudeedii irra gahu hambisuuf yookaan xiqqeessuuf ogeeyyii xinsammuu, saayikaatiriistotaa fi hojjattoota hojii hawaasummaa (social workers) qabaachuun daran barbaachisaa dha. Miidhaa yakki dirqisiisanii gudeeduu isaanirratti dhaqqabsiise akkamitti akka keessaa bahuu qaban, dhimma isaanii tasggabbaa'anii akka dhiyeffatan, hawaasa irraa wanta isaan mudachuu danda'uuf akka of qopheessanii fi gargaarsa xiinsammuu isaan barbaachisu hunda akka argatan gochuuf ogeeyyii kanneen lakkoofsa gahaan ramaduun barbaachisaa dha. Kanaaf, Komishiiniin Poolisii Oromiyaa fi Biiroon Haqaa Oromiyaa qaamolee gama kanaan gargaarsa taasisan wajjin ta'uun haala kana mijeessuu qabu.

-
-
- Maanuwaalii qorannoo yakkoonni saal qunnamtii (sexual crimes) ittiin qorataman qopheessuunis barbaachisaa dha. Waantota bu'a qabeessummaa fi qulqullina hojii qorannoo yakka dirqisiisanii gudeeduu miidhan keessaa tokko adeemsa saayinsawaa fi sadarkaa qorannoonttiin gaggeeffamuu qabu (standard) kan hin hordofne ta'uu isaati. Muuxannoontti biyyoota biroo akka agarsiisutti, maanuwaaliin qorannoo yakkoota saal-quunnamtii dhimmoontni xiyyeeffannaan kennamuufi qabu maal fa'a akka ta'an, haala kamiin ilaalamuu akka qaban, tartiiba gochootaa, fi akka waliigalatti adeemsi jalqaba irraa kaasee hanga xumura qorannoottti jiraachuu qabu maal akka ta'e haala agarsiisuun qophaa'ee kan hojiirra oolu dha.
  - Tumaan seera yakkaa biyya keenyaa yakka dirqisiisanii gudeeduu wajjin wal qabatee jiru haala qabatamaa yeroo ammaa jiru wajjiin bifa deemuu danda'uun fooyya'uun qaba. Fakkeenyaaaf, yakki gudeedii raawwatame kan jedhamu yoomi gaaffii jedhu haala ifa ta'een bifa kaa'uun fi yakka dirqisiisanii gudeeduu (Seera Yakkaa keewwata 620) fi gochoota humnaa kabaja saalqunnamtii irratti raawwataman (Seera Yakkaa keewwata 622) gidduu garaagarummaa jiru haala ifa ta'een bifa kaa'uun fooyya'uun qaba.

Tajaajila Poolisii Hawaasaa: Maalummaa, Faayidaa fi Hojiirra Oolmaa Keessatti Rakkoowwan Mul'atan

Bara qorannichi gaggeeffame: 2007

Qorannicha kan gaggeessan:

1. *Abdusalaam Aabbee (LL.B)*
2. *Qana'aa Geetaaneh (LL.B)*

Falaasamni tajaajila poolisii hawaasaa rakkoon osoo hin uumamiin dursuun poolisii fi hawaasni waliin ta'uun hojii yakka ittisuu, jeequmsa dhabamsiisuu, nageenyaa fi jiruuf jirenya hawaasaa fooyyessuuf qindoominaan hojjechuu dha. Tajaajilli poolisii hawasaa falaasama haaraa ta'us, hojimaata poolisii isa durii guutumaan guutuutti kan hambisuu miti. Falaasamni kun hojiawan poolisii armaan dura hojjataman caalmaatti rakkoo hawaasa furuu irratti xiyyeefatani akka hojjetaman kan taasisuu fi rakkoon akka hin uumamne hojjechuu irratti kan xiyyeefatu dha. Tajaajila kana hojiirra oolchuuf qajeeltoowwan tajaajilli kun barbaadu fudhachuu baay'ee murteessaa fi dirqama dha.

Akka qajeeltootti tajaajilli poolisii hawaasaa akka hin milkoofne waantota gochuu danda'an keessaa muraasni: humna namaa gahaa, hubannoo, dandeettii, kaka'uumsaa fi fedhii hojii qaban

---

---

dhabuu fa'a. Haala qabatamaa akka naannoo keenyaatti jirus yeroo ilaallu humni namaa gahaa ta'e hojii kanaaf ramadamuu dhabuu, garaagarummaan hubannoo fi dandeettii ogeessota jidduutti jiraachuu isaa akka rakkotti kanneen mul'atani dha.

Tajaajila poolisii hawaasaa haala barbaadamuu hojiirraa oolchuuf hojiin hubannoo uumuu murteessaa dha. Gama kanaan, akka naannoo keenyaatti hojiawan hubannoo uumuu haala adda addaatiin hojjatamaa turaniiru. Ta'us, hubannoон dhimma kana irratti gama hawaasaan jiru gahaa ta'uu dhabuu qorannoон kun ni agarsiisa.

Tajaajila poolisii hawaasaa hojiirra oolchuuf dhaqqabummaa tajaajilichaа mirkaneessuun murteessaa dha. Akka jalqabbiitti hojiin gama kanaan jiru akka naannoo keenyaatti gaarii kan jedhamuu danda'u dha. Haa ta'u malee, dhaqqabummaan isaa bakkaa bakkatti garaa garummaa bal'aa qaba. Rakkoo dhaqqabummaa tajaajila poolisii hawaasaatiif sababootni caqasamuun danda'an: quodinsi gandootaa baldhina kan qabanii fi ofisera tokkoon walgahuu dhabuu, loojistikiin barbaachisaan guutamee dhabamuу kkf fa'a dha.

Ofiseroottni tajaajila poolisii hawaasaa irratti ramadaman hedduun naamusa gaarii kan qaban ta'ullee darbee darbee kanneen naamusa gaarii hin taane qaban jiraachuun hojiirra oolmaa tajaajilichaatiif danqaa ta'eera. Gama biraatiin,

---

---

dandeettii ogessotaa cimsuuf tattaaffii taasifamu keessatti leenjiawan kennaman addaan cicitaa ta'uun isaa hojiirra oolmaa tajaajilichaatiif danqaa isa biraati. Kana malees hordoffii, deeggarsii fi gamaaggamni taasifamu gaarii ta'us walitti fufinsa dhabuu, hanqinoota mul'atan irratti furmaata kennaan deemuu dhabuu fi kkf akka hanqinaaleetti kaasuun ni danda'ama.

Kana malees, ofiseerotaa fi garee ittisa yakkaa gidduutti qindoominnii fi wal-deeggarsi barbaachisaan uumamuu dhabuu hojiirra oolmaa tajaajila poolisii hawaasaatiif akka danqaa isa biraatti kan teechifamu dha.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Qorannoon kun qabxiilee akka rakkotti ka'aniif yaadota furmaataa armaan gadii akeekeera:

- Humni nama gahaa ta'e tajaajila poolisii hawaasaatiif ramadamuu qaba. Hojiin tajaajila poolisii hawaasaa kan poolisii qofa hubannoo jedhu maqsuuf bal'inaan hojjetamuu qaba. Hubannoo hawaasaa fi raawwattootaa gabbisuuf miidiyaa, maxxansawwanii fi kkf fayyadamuun ni danda'ama.
- Ofiseroota rakkoo naamusaa qaban irratti hordoffii barbaachiisa gochuun tarkaanfii sirreffamaa fudhachaa

---

---

deemuun barbaachisaa dha.

- Ofiserootaaf akkaataa raawwii isaaniiitiin guddina yeroo isaa eeggate kennuu,
- Hojii tajaajila poolisii hawaasaa hanga danda’ametti baajata gahaa ramaduu, teeknoloojii fi loojistikii hojichaaf barbaachisuun deeggaraa adeemuu
- Garee tajaajila poolisii haawaasaa sadarkaa aanaa irraa kaasee hanga naannootti jiru sadarkaa Adeemsa Hojiitti gurmeessuun barbaachisaa dha. Kana malees, caasaa tajaajila poolisii hawaasaa sadarkaa ganda baadiyaatti gurmaa’an jajjabeessuuf haala addaatiin sirni onnachiftuun ittiin taasifamu uumamuu qaba.
- Sirna hojiin tajaajila poolisii hawaasaa ittiin hoogganamu diriirsuun barbaachisaa dha. Kanas, danbiwwanii fi qajeelfamoota hojii baasuun hojiirra oolchuuf itti adeemuun barbaachisaa dha.

**Dhimmoota Hariiroo Hawaasaa Keessatti Mirga fi Dantaa
Uummataa fi Mootummaa Kabachiisuu: Aangoo Biirroo
Haqaa Oromiyaa fi Raawwii Isaa**

Bara qorannichi gaggeeffame: 2007

Qorannicha kan gaggeessan:

1. *Habtaamuu Bultii (LL.B, LL.M) fi*
2. *Waaqgaarii Dullumee (LL.B, Kaadhimamaa LL.M)*

Argannoowwan Gurguddoo Qorannichaa

Biiroon haqaa itti gaafatatummaa olaantummaa seeraa mirkaneessuuf qabu raawwachuu keessatti gocha yakka qulqulleessuu, himachuu fi falmii dhaddachaa gaggeessuu cinaatti dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti mirgii fi dantaan mootummaa fi lammilee deeggarsa addaa barbaadanii akka hin sarbamne irrattis ni hojjeta. Biiroon Haqaa Oromiyaa dhimmoota hariiroo hawaasaa hedduu keessatti akka hirmaatu seerotni aangessanii jiru. Akka fakkeenyaatti, seera adeemsa falmii yakkaa, seera hariiroo hawaasaa, seera maatii Oromiyaa fi labsiin qaamolee raawwachiiftuu Oromiyaa hundeessuu fi gahee hojii isaanii murteessuuf yeroo garagaraatti bahan caqasuun ni danda'ama. Seerotni kanneen akka ibsanitti, abbaan alangaa dhimma seeraa irratti mootummaa gorsuu, mootummaa fi

---

---

dhaabbilee misoomaa bakka bu'uun mirgaa fi dantaa ummataa fi mootummaa eegsisiu, lammilee himata sivilii dhiyeeffachuu hin dandeenye bakka bu'ee himata dhiyeessuu, waajjiraaleen mootummaa fi dhaabbileen misoomaa dantaa mootummaa sirriitti kabachiisuu isaanii qulqulleessuu fi hanqinni yoo jiraate tarkaanfi sirreffamaa fudhachuu, waajjiraalee mootummaa gidduutti yookaan dhaabbilee misoomaa gidduutti wal-dhabdeen yoo uumame tattaaffi wal-taasisuuf taasifamu deeggaruu, bifa tokkoon hojiirra ooluu seerotaa hordofuu, hayyama abukaattummaa kennuu fi to'achuu, gaa'ilila utuu umuriin hin ga'iin hundeffame akka diigamu taasisuu fi kkf hojjechuuf aangoo qaba.

Biiroon Haqaa Oromiyaa gama kanaan sadarkaa maaliirra akka jiru ilaaluuf jecha Biiroon kun dhimmoota hariiroo hawaasaa akkamii keessatti hirmaachuu qaba, sirna raawwii maalii hordofuu qabaa fi caaseffama akkamii diriirsutu irraa eegama gaaffilee qorannoo jedhan giddu-galeessa godhachuun qorannichi gaggeeffameera. Qorannoон kun akka agarsiisetti dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti mirgaa fi dantaa ummataa fi mootummaa kabachiisuu ilaalchisee Biiroon Haqaa hojii baay'ee hojjechaa waan hin jirreef dantaan mootummaa fi mirgi lammilee deeggarsa seeraa barbaadanii akka hin kabajamne ta'aa jira. Hojii kana haala guutuu fi bal'ina qabuun akka hin hojjenne dhimmootni sababa ta'an hedduun qorannoo

---

---

kanaan adda bahanii jiru. Fakkeenyaaaf, tumaa seeraa dhimma kana akka hojjetuuf Biiroo Haqaa aangessu, labsii lak 163/2003 kwt 22(23), Biirichi dhimmoota hariiroo hawaasaa akkamii akka hojjetuuf fi haalli akkamii yoo mudate himata dhiyeessuu yookaan gidduu seenuu akka danda'u ibsuu dhabuu, hanqina gama seeraatiin jiru xiqqeessuuf waliigaltee wal-hubannoo yookaan maanuwaaliin hojiilie bahuu dhabuu, waajjiraaleenii fi dhaabbileen misooma mootummaa dhimma seeraa isaan quunnamu gara Biiroo Haqaatti geessuuf hubannoo fi kaka'umsa dhabuu yookaan daandii seeraa erga gadi lakkisee booda geessuu, abbootiin alangaa muraasni hojii dhimmoota hariiroo hawaasaa akka hojii idileetti ilaaluu dhabuu fi kkf eruun ni danda'ama. Itti dabalees, hojii kana sirnaan hojjechuuf hojmaatni akka caaseffama waajjiraa, ramaddii ogeessotaa, haala simanna fi keessummeessa dhimmaa, fi haalaa fi madda baasii falmii wajjiin wal-qabatan diriiruu dhabuus akka gufuu tokkootti fudhatama.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Hanqinaalee hojii keessatti Biiroo Haqaa Oromiyaa mudachaa jiran furuun Biiroon dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti dantaa fi mirga mootummaa fi uummataa akkasumas dantaa fi mirga miidhamtoota yakkaa, daa'immanii, dubartootaa fi maanguddoota harka qalleenyii ta'anii bifaa guutummaa qabuun akka kabachiisutti yaadotni furmaataa armaan gadii

---

---

akeekamaniiru:

- Seerri Biiroon Haqaa dhimmoota hariiroo hawaasaa akka keessummeessu aangessu, Labsii Qaamolee Raawwachiistuu Mootummaa Naannoo Oromiyaaa Irra-deebiidhaan Gurmeessuu fi Aangoo fi Hojii Isaanii Murteessuuf Bahee, Kwt 22(23), akkaataa Biiroon kun dhimmoota hariiroo hawaasaa waajjiraalee mootummaa fi dhaabbileen misoomaa mootummaa bakka bu'ee hojjetu waan hin ibsineef iftoomina guutuu akka qabaatutti fooyyessuun barbaachisaa dha
- Hanga seerichi fooyya'utti dantaa uummataa fi mootummaa kabachiisuuf Biiroon Haqaa qaamolee dhimmi ilaallatu wajjin waliigaltee wal-hubannoo mallatteessuu fi maanuwaalii raawwii hojii dhimma hariiroo hawaasaa qopheessee hojiirra oolchuun rakkoo qabatamaan jiru kana furuun gaariidha.
- Aangoo Biiroon Haqaa dhimmoota hariiroo hawaasaarratti qabuu fi haala raawwii isaa ilaalchisee hubannoo abbootiin alangaa qaban leenjii adda addaa kennuun gabbisuun barbaachisaa dha. Bifa wal-fakkaatuun, dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti dantaa mootummaa kabachiisuu ilaalchisee walitti dhufeenyaa fi garagarummaa aangoo waajjiraaleen adda addaa kan akka Komishiniin Naamusaa

---

---

fi Farra Maalaammaltummaa fi Waajjirri Galiiwanii qaban irratti leenjiin hubannoo cimsu abbootii alangaa fi hojjettoota waajjiraalee eeraman kanneeniif kennuun barbaachisaadha. Itti dabalees, hanqina hubannoo waajjiraalee fi dhaabbileen misooma mootummaa aangoo waajjira haqaa irratti qaban furuuf Biiroon Haqaa hubannoo qaamolee kanneenii waltajjiawan adda addaa qopheessuun furuu qaba.

- Dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti Biiroon Haqaa dantaa fi mirga mootummaa fi uummataa haala xiyyeffannoo, qulqullinaa fi bal’ina qabuun akka mirkaneessutti qaama hojii kana abbummaan hojjetu sadarkaa naannoo hanga aanaatti waajjira haqaa keessatti akka adeemsatt caasessuun barbaachisaa dha.
- Dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti dantaa fi mirga uummataa fi mootummaa kabachiisuun hojii bal’aa fi guddachaa adeemu waan ta’eef, qulqullina hojii fi itti gaafatamummaa hojjettootaa mirkaneessuuf abbootiin alangaa fi hojjettootni biroo adeemska kanaaf qofatti akka qacaramanii hojjetan gochuun filatamaa dha.
- Haala dhimmootni gara waajjira haqaatti dhufan ilaalchisee, waajjiraaleen mootummaa fi dhaabbileen misoomaa mootummaa dhimma seeraa isaan quunnamu kamiinuu gara

---

---

waajjira haqaatti akka dhiyeessan yoo ta'e waajjirri haqaa dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti mirgaa fi dantaa uummataa fi mootummaa sadarkaa barbaadamutti akka mirkaneessu gochuun ni danda'ama. Gama kanaan, saffisa dhimmoonti itti keessummeeffaman dabaluu fi baay'ina dhimmoottaa waajjira haqaarraa xiqqeessuuf, ulfaatina dhimmoottarratti hundaa'uun falmiwwan waajjirri haqaa gaggeessuu qabu yoo murteeffame filatamaa akka ta'e muuxannoon adda addaa waan mul'isuuf Biiroon Haqaa bifuma kanaan itti adeemuun barbaachisaadha. Itti dabalees, waajjirri haqaa hojii kana bal'inaan hojjechuu akka danda'utti haala odeeaffannoon namoota dhuunfaa fi qaamolee adda addaarraa isa gahuu danda'u diriirsuun gaarii dha.

- Dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti dantaa fi mirga mootummaa fi uummataa mirkaneessuuf, hojiiwwan hojjechuu qaban sirriitti adda baasanii lafa kaa'uun barbaachisaa dha. Haaluma kanaan, Biiroon Haqaa qaamolee dhimmi ilaallatuuf hojiiwwan akka gorsa seeraa kennuu, wixinee waliigaltee qopheessuu, wixinee waliigaltee qophaa'e gulaaluu, wal-dhabdeewwan uumaman jaarsummaan akka xumuraman gochuu, waajjiraalee fi dhaabbilee dhimmi ilaalu bakka bu'ee himata dhiyeessuu fi deebii kennuu; akkasumas, namoota deeggarsa addaa barbaadan bakka bu'uun himanna dhiyeessuu fi mirgi isaan

---

---

murtiin argatan akka raawwatamuuf hojiiwwan dandeessisan hojjechuun barbaachisaa dha.

- Adeemsi keessummeessa dhimmoottaa milkaa'aa akka ta'utti hariiroo Biirroon Haqaa qaamolee adda addaa wajjin qabaachuu qabuu fi akka waliigalaatti dhimmoota hariiroo hawaasaa keessummeessuuf aangoo inni qabu haala ifa ta'een ibsuun barbaachisaa dha. Haaluma kanaan, Biirroon Haqaa waajjiraalee mootummaa fi dhaabbilee misooma mootummaa bakka bu'ee dhimma isaanii keessummeessuu, qaama murtii kenu birratti dhiyeessuun murtii akka argatu gochuu fi kkfhojjechuu kan danda'u ta'uusaa haala salphaatti hubatamuu danda'uun seeraan tumuun gaariidha.
- Hojii hariiroo hawaasaa waajjirri haqaa hojjetu haala barbaadamuun akka gaggeeffamu baasiin hojichaaf barbaachisu qaama kamiin akka haguugamu adda baasuun filatamaadha. Haaluma kanaan, Biirroon Haqaa baasii hojii kanaaf barbaachisu kamiin akka haguuguu fi baasii kamiin ammoo qaamni dhimmi isaa ilaalamaa jiru akka haguugu maanuwaalii baasee ykn waliigaltee wal-hubannoo mallatteessuun hojiirra oolchuun barbaachisaa dha.

Gahumsa Hojiwwan Haaromsa Sirreffamtoota Seeraa Oromiyaa

Bara qorannichi gaggeeffame: 2006

Qorannicha kan gaggesesse: Habtaamuu Bultii (LL.B, LLM)

Argannoowwan Gurguddoo Qorannichaa

Manni sirreessaa, adeemsa hojii murtii mana murtii raawwachiisuu keessatti, sirreffamtoota seeraa eeguu/tiksuun, mirga namoomaa isaanii kabajuun akkasumas hojiwwan haaromsaa sirreffamtootaa hojjechuun sirreffamtoota seeraa haaromsa. Hojiin haaromsa sirreffamtootaa, gama tokkoon hojii yakka ittisuу yoo ta'u, gama biraatiin hojii mirga sirreffamtootaa kabachiisuun hojiwwan misooma hawaasummaa fi diinagdee keessatti akka hirmaatan taasisuuti. Kana waan ta'eef biyyi keenya yeroo ammaa kanatti, hojii haaromsa sirreffamtootaa akka hojii faayidaa sirreffamtootaa fi hawaasa bal'aa mirkaneessuutti fudhattee hojjechaa jirti.

Akka Naannoo Oromiyaatti manni sirreessaa tokko adeemsa hojii ijoo sirreessa sirreffamtoota seeraatiin toora xiyyeffannoo sadii irratti hojjeta: haaromsa sirreffamtootaa mirkaneessuu, nageenya mana sirreessaa mirkaneessuu fi mirga namoomaa sirreffamtootaa dhugoomsuu dha. Hojiwwan gurguddoo kanneen adeemsa sirreessa sirreffamtootaa jala galuun isaanii

---

---

hojii haaromsaa xiyyeffannoон bal'isanii hojjechuu irratti dhiibbaa mataa isaatii kan dhaqqabsiisuu dha. Fakkeenyaaaf, hojiin haaromsa sirreffamtootaa hojii sirreessa sirreffamtootaa kan dhimma nageenyaa, nyaataa, bakka ciisichaa fi kkf hojjetu irraa adda bahuu dhabuunsa mana sirreessa keessaa fi alatti hojii haaromsaa guutummatti duukaa bu'ee akka hin hojenne dhimma taasisaa jiru keessaa tokkoo dha. Muuxannoон biyyoota biroos akka agarsiisutti hojiin haaromsa sirreffamtootaa adeemsa mataa isaa danda'een gaggeeffama.

Hojiin haaromsa sirreffamtootaa hojii tajaajila hawaasummaa kanneen akka gorsa ogummaa, baruumsa qalamaa fi leenjii ogummaa adda addaa kennuun sirreffamtootni yakka raawwatanitti gaabbuun yeroo gara hawaasaatti deebi'an lammii yakka balaaleffattu fi lammii oomishaa ta'anii hojjetanii of-bulchan akka ta'an gochuu dha. Hojiin haaromsa sirreffamtootaa Naannoo keenyati hojjetamu jirenya sirreffamtoota baay'ee jijjiiruun lammii oomishaa fi seera kabajaa taasisaa jira. Haa ta'u malee, hanqinaalee hedduutu gama raawwii hojii haaromsatiin mul'ata.

Kanumaan wal qabatee, yeroo ammaa kanatti, manni sirreessa sirreffamtoota gorsa, baruumsaa fi leenjii adda addaan gahomsuu fi hojiawan galii argamsiisanitti ramaduun galii akka argatan gochuu malee mana sirreessa alatti hojiin haaromsaa

---

---

kennamu bu'aa buusuu isaa hordofaa hin jiru. Hordoffii barbaachisaa taasisuu dhabuun kun namoota sirreffamanii bahaniif alatti haala mijeessuu keessatti shoora akka hin qabaanne isa taasisuutti dabalee gahumsa hojii haaromsaa gamaaggamaa akka hin deemne gochuu keessatti gahee qaba jechuun ni danda'ama. Muuxannoon biyyoota biroo kan akka Ameerikaas ta'e naannoo Tigray akka agarsiisanitti manni sirreessaa namootni sirreffamanii bahan hojii akka argatan gochuu ilaachisee ala bahee haalli sirreffamtoota itti to'atuu fi sadarkaa maaliirra akka jiran qorannoo gaggeessuun sirna itti mirkaneeffatan diriirfatanii jiru.

Hojiiin haaromsaa hojii hubannoo, dandeettii, ogummaa fi muuxanno sirreffamtootaa guddisuun namoota hojjetanii of bulchan, seeraa fi duudhaa hawaasaa kabajan, hariiroo qaban fooyeffatan, miiraa ofi to'atanii fi qabeenya qaban sirnaan bulchan akka ta'an gochuu dha. Haa ta'u malee, kaayyoo kana galmaan gahuuf manni sirreessaa hojiiwan garagaraa qaamolee adda addaa waliin ta'uun hojjechuu qaba.

Hojiiwan haaromsaa hojjechuu keessatti hojii guddaa manni sirreessaa dursa hojjechuu qabu tokko kaayyoo fi galma hojii haaromsaa kanneen maloota adda addaatti fayyadamee sirreffamtoota qabachiisuu dha. Gama kanaan manni sirreessaa simanna sirreffamtootaa irraa eegalee hubannoo uumuu

---

---

irratti kan argamu yoo ta'ellee, gama kanaan yeroo yerootti haala gahumsa qabuun hubannoo uumuu irratti hanqinni ni mul'ata. Itti dabalees, maalummaa sirreffamtootaa daataa adda baasu qabaachuu ilaalchisee jechuunis haala gahumsa qabuun maalummaa sirreffamtootaa galmeessuu, daataa isaanii qaamolee haqaa birootif dabarsuu fi itti fayyadamuu akkasumas sirreffamtoota deddeebi'oo adda baasuu fi sagantaa haaromsaa barbaachisu keessa akka darban gochuu irratti hanqina guddaatu jira. Bifa wal-fakkaatuun, sirreffamtoota gidduutti akkasumas sirreffamtootaa fi hawaasa gidduutti hariroon gaarii fi odeeffannoon wayitaawaa ta'e akka jiraatutti sirna wal-quunnamtii gaarii ta'e diriirsuu dhabuunis hanqina biraati.

Manneen sirreessaa baay'een ogeessa xiinsamuu ykn hawaasummaa, ykn lamaan isaaniyyuu hin qabne baay'ee dha. Itti dabalees, haala mijataa ogeessotni kanneen hojii isaanii bilisummaa fi gahumsaan itti hojjetan mijeessuu dhabuun hanqina biraati. Bifuma wal-fakkaatuun, tajaajilli gorsa seeraa hojii haaromsa sirreffamtootaa keessatti gahee ol'aanaa qaba. Abbootiin alangaa hojii idilee isaaniitiin waan qabamaniif, bakka baay'eetti, gabatee yeroo manni sirreessaa qopheessu hordofanii hubannoo kennaan hin jiran; abbootiin alangaa namoota himannaan qopheessuun mana murtii dhaabatanii sirreffamtootni akka adabaman taasisan waan ta'eef fedhiin sirreffamtootni namoota kanneen dhaggeeffachuun hubannoo

---

---

seeraa argachuuf qaban gadi aanaa dha. Hojiin haaromsaa kan eegalamu mana sirreessaa keessatti yoo ta'elée, xumura kan argatuu fi kaayyoon isaa galma barbaadame kan gahu mana sirreessaa alatti waan ta'eef hojiin kun hirmaannaa hawaasa bal'aa barbaada. Hojiin haaromsa sirreffamtootaa hangam hojjetamaa akka jiru, kaayyoon isaa maal akka ta'ee fi namoota sirreffamanii bahan hawaasni akkamitti simachuu akka qabu ilaalcissee hawaasaa wajjiin mari'achuu fi of-beeksisuu irratti laafina guddaatu mul'ata. Keessumaa, hojii kana keessatti maatii sirreffamtootaa fi miidhamaa dhuunfaa, yoo xiqaate yakkota ciccimoo irratti, hirmaachisuun wal-qabatee hojiin hojjetamaa jiru qaawwa guuddaa qaba.

Qulqullina daree, kaka'uumsa barsiisotaa fi sirreffamtootaa, dhiyeessii meeshaalee barumsaa fi sadarkaa barnootaa mana sirreessaa hunda keessatti kennamuu guddisuu ilaalcissee bakka baay'eetti hanqina guddaatu mul'ata. Bal'inaan mul'achuun hanqinaalee kanaa ammoo qulqullina baruumsa manneen sirreessaatti kennamanii kan gadi buusuu fi sadarkaa baruumsa qaban sirreffamtootni akka hin fooyeffanne dhimmoota taasisaa jiran keessaa isa tokkoo dha.

Sadarkaan qulqullina leenjiwwan kanneenii, sababoota hedduuf gita barbaadamuu gadi jechuun ni danda'ama. Fakkeenyaaaf, akaakuu ogummaa huccuu dhawuu fi hodhuu, fi xilfii irratti

---

---

ogeessi leenjii gahuumsa qabu manneen sirreessaa keessatti kennu hin jiru. Leenjii ogummaa kennamaa jiru hunduma irratti ogeessotni leenjii kennan sadarkaan leenjii isaan qaban gita barbaadamuu gadi. Itti dabalees, meeshaalee leenjii irratti fudhatanii fi ittiin shaakalaniin walqabatees rakkina bal'aatu jira.

Hojiin IMX'n gurmaa'uun hojjetamuu fi hojiin leenjii bakka baay'eetti adda hin bane. Namootni leenji'anii hojii dhuunfaa isaanii hojjechaa jiran namoota birootiif qabeenya isaaniitiin leenjii kennuuf ni dirqamu. Akkasumas rakkoo dhiyeessii fi gabaa waan qabaniif sirreffamtootni hojii hojjetan irraa bu'aa argachuu qaban argachaa hin jirani.

Yaadota Furmaataa Qorannichaa

Qorannoon kun hanqinaalee gama hojiwwan haaromsa sireeffamtootaan jiran hir'isuuf yaadota furmaataa armaan gadii akeekee jira:

- ✓ Manni sirreessaa hojii haaromsa sirreffamtoota seeraa haala xiyyeffannoo fi bal'ina qabuun akkasumas mana sirreessaa fi mana sirreessaan alatti hojjechuu akka danda'utti hojiin haaromsaa adeemsa mataa isaa danda'een akka gaggeeffamu gochuun barbaachisaa dha.

-
-
- ✓ Yaada furmaataa lakkoofsa tokkoffaa irratti kaa'ame hojiitti hiikuun ulfaataa yoo ta'e ammoo adeemsa hojii ijoo sirreffamtoota seeraa amma jiru jalatti akka damee (division) guddaa tokkotti caasessuun itti gaafatamaa of-danda'een akka gaggeeffamu gochuun gaarii dha.
  - ✓ Manni sirreessaa sirreffamtoota jijiiraamalaa fi ilaachaa fiduun akkasumas leenjii ogummaa adda addaa fudhachuun yeroo adabbii isaanii xumuranii gara hawaasa bal'aatti deebi'an sadarkaa maaliirra akka jiran duukaa bu'ee ilaaluun hojiin haaromsaa kaayyoo qabame galmaan gahaa akka jiru qulqulleessaa deemuu barbaachisaa dha.
  - ✓ Sirreffamtootni guutummaatti hojii haaromsaa irratti akka bobba'an gochuuf mirga namooma isaanii kan akka ciisicha mijataa, nyaataa fi bishaan gahaa, yuuniformii (huccuu) fi tajaajila yaalaa gahuumsa qabu sirreffamtootaaf akka dhiyaatuuf mootummaan, miti mootummaa fi hawaasni bal'aan cimanii fi wal-ta'anii hojjechuun qabu.
  - ✓ Manni sirreessaa daataa sirreffamtootaa sirritti qabachuu fi rikoordii yakkaa qaamolee haqaa hunda bira jiran fuudhee itti fayyadamuun sirreffamtoota sagantaa haaromsaa issaan barbaachisu keessa akka darban irratti hojjechuun barbaachisaa dha.

-
-
- ✓ Ogeessota leenjii ogummaa adda addaa kennan baay'inaa fi qulqullina barbaadamuun horachuu irratti manni sirreessaa xiyyeffannoo itti kennee hojjechuu qaba. Keessumaa namootni leenjii ogummaa laatan sadarkaa leenjii qaban akka guddifatanitti BLTO wajjiin manni sirreessaa ammas cimee hojjechuu qaba.
  - ✓ Sirreffamtootni jijjiirraa amalaa fi ilaalchaa akka fidan gochuu keessatti gaheen ogeessotni xiinsammuu fi hawaasummaa qaban guddaa waan ta'eef hojiin haaromsaa ogummaa xiinsammuu fi hawaasummaan akka deeggaramutti Komishiniin Manneen sirreessaa ogeessotni kunneen manneen sirreessa hunda keessatti akka ramadaman gochuun barbaachisaa dha. Itti dabalees, hojii isaanii hojjechuuf haalota isaan barbaachisan kan akka kitaabaa fi kutaa mijataa akka sirratuuf gochuun gaarii dha.
  - ✓ Manneen sirreessaa raawwii hojii haaromsa sirreffamtootaa keessatti hawaasa bal'aa, keessumattuu maatii sirreffamaa fi miidhamaa dhuunfaa hirmaachisaa deemuu qabu. Itti dabalees, sab-quunnamtii adda addaatti fayyadamuun namootni sirreffamanii mana sirreessaati bahan namoota duudhaa fi seera biyyaa kabajanii fi hojjetanii of-bulchuu barbaadan ta'uu isaanii irratti yeroo yerootti hubannoo

---

---

bal'aa hawaasaaf kennuu qabu.

- ✓ Poolisii, abbaa alangaa fi manni murtii gahee hojii isaanii kan ta'an hojii qorannoo yakkaa, himata dhiyyeessuu fi murtii kennuu ilaachisee haala qulqullinaa fi saffisa qabuun raawwachuun tattaaffii sirreffamtoota haaromsuuf taasifamu keessatti gumaacha isaan irraa eegamu bahuu qabu. Itti dabalees, qaamooleen kanneen koree adda addaa hundeessuun hojii waliin hojjechaa jiran keessatti dhimma hojii haaromsa sirreffamtootaa akka ajandaatti kaasanii irratti mari'achuun barbaachisaa dha.
- ✓ Kororaan (amakkiroon) bahuu sirreffamtootaa murteessuu keessatti sirreffamtootni hundi dirqama miidhamaa dhuunfaa wajjin araaramuusaa fi beenyaa kaffaluu qabu kaffalee xumuruusaa mirkaneessu ilaachisee manneen murtii giddutti muuxannoon wal-fakkaatu tokko hin jiru waan ta'eef hanqina hubannoo gama sanaan jiru furuu irratti hojjetamuu qaba.
- ✓ Mootummaa, miti mootummaa fi hawaasni bal'aan wal ta'uun hojii qulqullina daree, kaka'umsa barsiisotaa fi sirreffamtootaa, dhiyeessii meeshaalee barumsaa fi sadarkaa barnootaa mana sirreessaa hunda keessatti kennamuu guddisuu irratti hojjechuun hedduu barbaachisaa dha.

-
-
- ✓ Manneen sirreessaa hanga danda'amaa ta'etti hojii leenjii fi hojii IMX'n ijaaramanii sirreeffamtootni galii itti argatan adda baasuu, fi rakkoo gama dhiyeessii fi gabaan jiru dafanii furuu irratti hojjechaa deemuun barbaachisaa dha.

Faayidaa Dhimmoota Yakkaa Mala Aadaan Xumuruu fi Daangaa Raawwii Isaa Akka Naannoo Oromiyaatti

Bara qorannichi gaggeeffame: 2006

Qorannicha kan gaggeessan:

1. *Waaqgaarii Dullumee (LL.B, Kaadhimamaa LLM)*
2. *Geetaachew Fayyisaa (LL.B, Kaadhimamaa LLM)*

Argannoowwan Qorannichaa Gurguddoo

Seenaa jirenya dhala namaa keessatti waldhabbiin beekamaa fi waan hin oolle dha. Waldhabbiwwan kanneen xiqqeessuuf ykn hiikuuf malootaa fi sirnoota hojiirra oolan keessaa tokko mala aadaati. Sirni mala aadaatiin waldhabbii hiikuu kun maqaa adda addaa kan akka haqa al-idilee (informal justice), haqa aadaa (traditional justice), haqa duudhaa (customary) jedhamuun waamama. Maqaan *Ristooreetiiv jastis* jedhu garuu irra caalmaan yaadrimee dhimma yakkaa maloota aadaan hiikuu ni ibsa. *Ristooreetiiv Jastisiin* yakki erga raawwatamee booda adeemsa dhimmamtootni walitti dhufanii, waa'ee yakkichaa fi bu'aawan inni gara fuul-duraatti hordofsiisuu danda'u waliin itti hiikani dha.

Karaa aadaatiin waldhabbii hiikuun qaroomina ilma namaa keessatti seenaa yeroo dheeraa kan qabu ta'us, bara 1970'ootaa

---

---

fi 1980'oota kaasee fudhatamummaa guddaa argataa dhufeera. Mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuu keessatti moodeelotni yeroo ammaa akka Addunyaatti hojiirra oolaa jiran hedduu dha. Isaan keessaa, sagantaa araaraa miidhamaa-balleessaa (victim-offender mediation), kora miseensota maatii (family group conferencing) fi gurmuun murteessuu (circle sentencing) kanneen jedhaman isaan beekamoo dha. Biyyootni addunyaa baay'een isaanii dhimma yakkaa mala aadaatiin xumuruu seera isaanii keessatti haguuggii akka argatu taasisanii jiru. Keessumattuu balleessitootni daa'immanii yommuu yakka raawwatan dhimmi isaanii adeemsa sirna haqaa idileen ala akka furamu gochuu keessatti baay'inaan hojiirraa oolaa akka jiru, muuxannoo biyyoota akka Hindiyaa, Awustiraaliyaa, Faransaayii fi Jarmanii fa'a irraa hubachuun ni danda'ama.

Uummata Oromoo biratti mala aadaatiin waldhabbi hiikachuun baay'ee beekamaa dha. Jaarmiyaalee hawaasa Oromoo biratti waldhabbi hiikuuf oolan keessaa Gumaa, Jaarsummaa, Qaalluu fi Ilaa fi ilaamee kaasuun ni danda'ama. Malootni kunneen aadaa fi duudhaa hawaasaatti fayyadamanii waldhabbi hiikuun araaraa fi nageenya buusuuf oolaa jiru. Malootni kunneen amalaa fi kaayyoo '*Ristoreetiiiv jastis*' waliin walfakkaatu qabu. Malootnii fi gochootni dhimma yakkaa hiikuuf oolan kunneen hawaasa keessatti baay'inaan hojiirra oolanis akka biyya keenyaatti haguuggiin gama seeraatiin argatan gahaa akka hin

---

---

taane sakatta'a godhame irraa ni hubatama. Dhimmoota maatii fi dhuunfaa mala aadaatiin hiikuun Heera Mootummaa Federaalaa keessatti ifatti beekamtii argatee jira. Haa ta'u malee, dhimma yakkaa mala aadaatiin hiikuun dhorkame yoo jedhamuu baate illee beekamtii ifa ta'e hin qabu. Mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuun kan danda'amu, dhimmoota yakkaa iyyata dhuunfaa qofaan adabsiisan irratti ta'uu seera deemsa falmii yakkaa amma hojiirra jiru irraa hubachuun ni danda'ama. Wixineen seera deemsa falmii amma dhiyaataa jiru garuu nageenyaa fi tasgabbii fiduun yoo itti amaname yakkota ciccimoo illee gara sirna idileen alaatiin hiikuun akka danda'amu ni ibsa. Kun immoo maloota aadaa kanneenitti fayyadamuuf carraa kan uumu ta'a.

Faayidaawwan mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuu

Mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuun faayidaawwan hedduu qaba. Tokkoffaa, Miidhamtoota yakkaa dhimma isaanii irratti akka hirmaatan carraa uumaaf. Sirna haqaa idilee amma jiru keessatti, namoonni yakki irratti raawwatame dhimma isaa irratti hirmaanna kallattii gochuu kan barbaadan ta'us, ragaa abbaa alangaa ta'uu irra kan darbe hirmaanna biraa hin qaban. Sirni haqaa idilee adeemsa waldhabpii hiikuu keessatti hawaasni akka hirmaatuuf hin affeero. Malootni aadaa kunneen hinqina gama kanaan jiru ni furu.

Mala aadaatiin dhimma yakkaa furuun nagaaf tasgabbii waarayaan ta'e ni uuma. Sirna Haqaa idilee keessatti dhimmi yakkaa kan mootummaa akka ta'etti fudhachuun adeemsa falmii himatamaa fi mootummaan godhaniin furmaata argataa jira. Adeemsa kana keessatti hawaasni hirmaannaa hin qabaatu. Furmaanni kennamus fedhii fi hirmaannaa qaamolee kanneenii kan bu'ureeffatee miti. Kun immoo nageenyaa fi tasgabbii amansiisaa ta'e fiduu hin dandeessissu. Hirmaattotni Qorannoo kanaas hanqina sirni yakkaa haqaa idilee gama kanaan qabu ibsuun, mala aadaatiin waldhabbiid yakkaa furuun nagaaf fi tasgabii waarawaa fiduuf ni fayyada amantaa jedhu kan qaban ta'uu hubatameera. Dabalataan sirna haqaa idilee keessatti yakkoota dhoksaan raawwatamanii fi ragaa argachuu hin dandeenye hiikuun nagaaf fi tasgabbii eegsisuuf ni fayyada.

Mala aadaatiin waldhabbiid hiikuun fayyadamtootaaf baay'ee dhaqqabamaa dha. Bulchiinsa haqaa keessatti dhaqqabummaan tajaajila dhiyeenyatti argachuu fi tajaajila dhiyaatu hubannoona dhimma itti bahuu dabalata. Gama kanaan, qaamoleen haqaa idilee bakka murtaa'etti kan hundaa'anii fi tajaajila kennan ta'uu irraa kan ka'e, qaamolee hawaasaa hundaaf dhaqqabamoo dha jechuun rakkisaa dha. Sirni mala aadaa irratti xiyyeefatu garuu hawaasa keessa kan bu'ureeffateefi namoota fayyadaman bira gahuu danda'a.

Gama hubannoo adeemsa waldhabpii hiikuus yoo ilaallu hirmaattotni waldhabii yakkaa adeemsa sirna haqaa idilee caalaa furmaata maloota aadaan kennaman hubatanii dhimma itti bahu. Hirmaattota qorannoo kanaa keessaa 74.4% kan ta'an malootni aadaa waldhabpii yakkaa hiikuuf oolan kunneen dhaqqabummaa kan cimsan ta'uu amanu. Kana malees, dhimmootni yakkaa akka hin hedduummannee fi qulqullinni murtii akka hin hir'atne ni fayyada. Dhimmootni yakkaa qaamolee haqaatti yoo hedduummatan kanneen xiyyeffannoo barbaadanii fi sirna haqaa idileetiin hiikuun barbaachisu kanneen akka yakkota miidhamaa hin qabnee fi mootummaa fi nageenya biyyattii irratti raawwatamanii qulqullina barbaadameen furmaata kennuu irratti dhiibbaa qaba. Ogeeyyiin qaamolee haqaa hirmaattota qoranichaa ta'an dhimmoota mala aadaan hiikamuu danda'an qaamolee haqaa biratti baay'achuun dhimmoota kanneen biroo xiyyeffannoo fi qulqullinaan furmaata akka hin kennine kan taasise ta'uu ibsu.

Waldhabpii yakkaa mala aadaan hiikuun kaayyoo seeraa galmaan gahuuf ni fayyada. Seensa irraa akka hubatamu, galmi seera yakkaa biyya keenyaa faayidaa waliigalaatiif jecha nagaa fi tasgabbii jiraattotaa fi lammilee biyyaa eeguu fi mirkaneessuu dha. Adabbiin karaa seeraatiin kennamus ta'e kan karaa aadaa hawaasaatiin ta'u kaayyoo kana galmaan kan gahu ta'uu qaba. Dhimmoota yakkaa mala aadaatiin xumuruun kaayyoo seera

---

---

yakkaa hangam galmaan gaha? ijoo jedhu irratti ogeessota bar-gaaffii guutan keessaa 80.8% kan ta'an mala aadaatiin dhimma yakkaa xumuruun kaayyoo seera yakkaa galmaan ga'a amantaa jedhu qabu. Kaayyoon adabbii namoota barsiisuu fi amala isaanii akka jijiirratan gochuun hawaasatti makamanii nagaan akka jiraatan gochuudha. Adabbiin mala aadaatiin kennamus, keessattuu sirni gumaa nageenya nama dhuunfaas ta'e hawaasaa deebisuuf gahuumsi isaa olaanaa akka ta'e qorannicharraa hubachuun ni danda'ama.

Mala aadaatiin waldhabpii hiikuun irra deebiin yakka raawwachuu ni xiqqeessa. Akka aadaatti balleessaa yookin yakka raawwateef itti gaafatamummaa kan fudhatu nama yakkicha raawwate qofa osoo hin taane gosa ykn hawaasa yakkamaan keessa jiraatu dha. Itti gaafatamummaa haala kanaan fudhatanii furmaata yommuu kennan rakkoon walfakkaatu lammata akka hin uumamne gochuufis ni tattaafatu. Gama biraan immoo namni balleesse lammaffaa yakkichatti kan deebi'u yoo ta'e hawwasni bu'uura aadaatiin jirenyia hawwaasummaa keessaa kan baasu waan ta'eef carraan deebi'ee yakka raawwachuu gadi bu'a. Xiinxalli dhimma kana irratti gaggeeffames kan argisiisu namoota bar-gaaffii guutan keessaa dhibbentaa 77.6% kan ta'an mala aadaatiin dhimma yakkaa xumuruun yakka irra deddeebiin raawwatamu hambisuu irratti bu'a-qabeessadha jedhaniiru. Gama kanaan mala aadaatiin dhimmoota yakkaa

---

---

hiikuun namni yakka raawwate akka of ceepha'u gochuun yakka biraa raawwachuu irraa akka of qusatu kan taasisu akka ta'e qorannichi ni agarsiisa.

Faayidaan mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuu olaanaa ta'us sababa haguuggii seeraa gahaan hin jirreef maloota kanneen hojiirraa oolchuun hin danda'amne. Kun immoo sirna haqaas ta'ee jirenya hawaasaa irratti dhiibbaa fiduu hirmaattotni qorannoo kanaa hedduun (84.8%) ni amanu.

Gama biraatiin immoo tumaalee seerota yakkaa keenya keessatti argamanii fi mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuuf oolanillee hojiirraa oolchuu irratti qaamoleen haqaa hanqina akka qaban qorannoo kana irraa ni hubatama.

Daangaa dhimmoota yakkaa mala aadaatiin hiikuu

Mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuun sirna haqaa idileetiin kan wal deeggaru malee kan bakka walbu'u miti. Dhimmoota yakkaa hundas mala aadaatiin xumuruun hin danda'amu. Sababiin isaas dhimmootni yakkaa mala aadaatiin yoo xumuraman kaayyoo seera yakkaa galmaan hin geeny'e ni jiraatu. Fakkeenyaaaf, yakkoota nageenyaa biyyaa irratti raawwatamanii fi yakkoota daa'immanii fi dubartoota irratti raawwatan mala aadaatiin

---

---

hiikuun bu'a-qabeessummaa akka hin qabne qorannichi ni agarsiisa.

Yaada Furmaataa Qorannichaa

Dhimmoota yakkaa mala aadaatiin hiikuutti fayyadamuuf seerri dandeessisu dhabamuun rakkoo guddaa dha. Rakkoo kana furuuf malootni aadaa waldhabpii yakkaa hiikuuf oolan kunneen haguuggii seeraa akka argatan gochuun barbaachisaa dha. Gama kanaan qaamoleen haqaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa fi Federaalaa gahee isaanii bahuu qabu. Qaamoleen haqaa federaalaa kanneen akka Ministeera haqaa Mana marii bakka bu'oota ummataa barbaachisummaa dhimma kanaa hubachuun seerota maloota kana hojiirra oolchuu dandeessisan baasuu fi mirkaneessuutu irraa eegama. Biiroon Haqaa Oromiyaa fi koreen dhaabbii dhimma seeraa Mootummaa Naannoo Oromiyaas faayidaa mala aadaatiin dhimma yakkaa xumuruun qabu irraa ka'uun qaamolee federaalaa seera baasaniif yaadicha dhiyeessuun irratti hojjechuun barbaachisaa dha.

Qaamoleen haqaa Naannoo Oromiyaa seerota biyya keenyaa keessatti keewwattoota mala aadaatiin dhimma yakkaa hiikuu keessatti gahee qaban (kanneen akka adabbii daangessuu, korooran sirreffamaa gadhiisuu, balleessitoota daa'immanii sirreessuu keessatti) sirnaan hojiirra oolchuu qabu.

Mul'ata Inistiitiyuutii

Bara 2012'tti gahumsa hojii leenjii fi qo'anno seeraatiin Inistiitiyuutii sadarkaa biyyaatti filatamaa, akka Afriikaatti beekamaa gochuu.

Ergama Inistiitiyuutii

Leenjii ogeessota qaamolee haqaa gahumsa olaanaa gonfachiisu itti fuufiinsaan kenuun ogeessota sirna heeraa fi seeraa kabajanii fi kabachiisan baay'inaa fi qulqullinaan horachuu, rakkooowwan sirna haqaa irratti qorannoo fi qo'anno gaggeessuun yaada haaraa burqisiisuun fooyya'iinsi sirna haqaa itti fufiinsaan akka jiraatu dandeessimuu.

Duudhaalee Ijoo /Core Values/

- Gahumsa (Excellence)
- Kalaqummaa (Innovetveness)
- Dursanii yaaduu (Foresight)
- Fedhii maamilaa giddugaleessa godhachuu /Customer Centeric/
- Iftoomina /Transparency/

Address:

Tel : +251 22 110 05 15

Fax: +251 22 111 90 02

 Oromia Justice sectors Professionals Training and Legal Research Institute

Website: www.ilqso.gov.et

P.O.Box: 1238 Adama, Oromia, Ethiopia

